

ابعاد و فضیلت شهروند مطلوب در سند "بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی"

محسن رحیمی نیا^۱، حسن مجیدی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۲۳

چکیده:

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان یک سند بالادستی، راهبرد کلان ایران پس از گذشت چهل سال از انقلاب اسلامی است. محتوای بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، بررسی وضعیت موجود و ترسیم آینده مطلوب از منظر رهبر انقلاب است که این مهم می‌تواند راهگشای بسیاری از سؤالات پژوهشگران باشد. مسئله موردنظر پژوهش این است که با انقلاب اسلامی ایران، ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران بر اساس مردم‌سالاری دینی شکل گرفت. طبیعتاً اهداف یک ساختار بدون شهروندان فضیلت‌مدار هرگز محقق نخواهد شد. با توجه به رویکرد آسیب‌شناسانه و آینده‌نگرانه بیانیه گام دوم، نقطه ابهام اینجاست که ابعاد و فضیلت‌های شهروندی مطلوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی چیست؟ در این مقاله با روش تحلیل مضمون و استفاده از نرم‌افزار MAXQDA، ابعاد و فضایل به‌عنوان مضامین فراگیر، مشخص و ذیل آن‌ها هفت مقوله سازمان‌دهنده احصاء شده است که مضامین پایه در این دسته‌بندی قرار گرفته‌اند. از مهمترین یافته‌های مقاله این است که اولاً ابعاد شهروندی نسبت به چند دهه گذشته از انقلاب اسلامی، تغییر و ارتقاء یافته است و همچنین شهروند در بیانیه گام دوم، یک مؤلفه راهبردی است که می‌تواند جمهوری اسلامی را وارد الگوهای ساختاری نوین نماید.

واژگان اصلی: شهروندی، فضائل شهروندی، بیانیه گام دوم، انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای.

^۱. گرایش اندیشه سیاسی دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق(ع)، تهران، ایران.

^۲. عضو هیئت علمی دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق(ع)، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

در تاریخ اندیشه و فلسفه سیاسی؛ شهروندی و شهروند نیک مورد نظر اندیشمندان بوده است؛ زیرا هیچ‌گاه اهداف یک ساختار مناسب بدون وجود شهروندانی مطلوب تأمین نخواهد شد. از زمان شکل‌گیری فلسفه سیاسی در آراء اندیشمندان سیاسی کلاسیک تا دوران معاصر، مفهوم شهروندی همواره به موازات دولت و ساخت حکومت باز تولید شده است؛ به شکلی که نظریات شهروندی را می‌توان در قالب کلاسیک، مدرن و معاصر (پسامدرن) دسته‌بندی نمود. ماکس وبر از جمله کسانی که معتقد است اولین نقطه‌ای که در آن زیست شهروندی تجربه شده است دولت‌شهرهای یونان است و سایر تمدن‌هایی همچون خاورمیانه، هند و چین فاقد این تجربه‌اند (Kymlicka, 2000:8). در دولت‌شهر یونانی تعبیر شهروندی تمامی جنبه‌های زندگی را در برمی‌گرفت و علاوه بر اولویت منافع جمعی بر فردی، حوزه عمومی از خصوصی قابل تفکیک نیست. (فالكس، ۱۳۸۱: ۲۷-۲۹). سرنوشت فردی شهروند دولت‌شهر در سرنوشت اجتماع گره خورده است و شهروند برای کسب فضیلت و نیل به سعادت باید در جامعه مشارکت کند.

ظهور یک مفهوم سیاسی همچون «شهروندی» در روم باستان متناظر با تحولات ساختار اجتماعی و سیاسی در گذار از جامعه مبتنی بر تبار و دولت‌شهر به سمت جامعه‌ای مبتنی بر ملت و امپراطوری بود. شهروندی از حالت انحصارگرایی یونانی خارج شد و به الگویی عمل‌گرا و کاربردی توسعه یافت که دایره بیشتری از مردم با جنسیت و تفاوت‌های فرهنگی را دربرگرفت. (Heater, 2003: 17). در تطور تاریخی، در قرون وسطی اهمیت موضوع شهروندی کاهش یافت؛ چراکه در قرون وسطایی، کلیسا جایگزین اجتماع سیاسی شد و عرصه فهم سیاسی در اختیارات پاپ و امپراطور قرار گرفت. در این عرصه وفاداری به کلیسا، ارتباط طبقاتی، نزدیکی به دستگاه حاکم و مقدار دارایی و مالکیت زمین تعیین‌کننده جایگاه شهروندی بود. (بشیری، ۱۳۸۰: ۳۴) اما با دگرگونی‌های حاصل از تبدیل جامعه سنتی به جامعه صنعتی و بروز انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی به ویژه انقلاب فرانسه مفهوم شهروندی به یکی از ایده‌های اساسی عصر حاضر تبدیل شد و مقابل مفهوم همیشگی رعیت، مفهوم نوظهور شهروند قرار گرفت و شهروند، انسان اجتماعی صاحب حقوق و درعین‌حال موظف و مسئول است (قادری، ۱۳۷۹: ۴۶). به تدریج پایه‌های شکل‌گیری حقوق شهروندی در قرون بعدی (۱۸ و ۱۹) با توسعه تفکر لیبرالیسم و مدرن گسترش یافت (شسانی، ۱۳۸۱: ۱۱)؛ مفاهیم و موضوعات برآمده از انقلاب فرانسه به انحاء

گوناگونی از جمله جنبش‌ها و انقلاب‌های متعدد در سطح جهان انتشار یافت که کشور ایران هم از این دگرگونی‌ها مستثنی نبود (فکوهی، ۱۳۸۳: ۷۹-۸۳).

با وقوع انقلاب مشروطه سنگ بنای شهروندی در ایران گذاشته شد و با تصویب قانون اساسی مشروطه برای اولین بار مردم ایران در زمره شهروندانی با حقوق سیاسی معین به رسمیت شناخته شدند. در متمم قانون اساسی مشروطه به مهم‌ترین حقوق شهروندی ایرانیان در فصلی با عنوان «حقوق ملت» از اصول ۸ تا ۲۶ متمم قانون اساسی، توجه شد (قانون اساسی مشروطه، مصوبه ۱۳۲۴). البته قانون اساسی مشروطیت ایران در عمل اجرا نشد و استبداد؛ اندیشه حاکمان، نبود تناسب فرهنگ عمومی با تغییرات فکری و ساختاری، فهم ناقص و عدم تجربه پیشینی؛ از دلایل اصلی انحراف از اجرای قانون اساسی مشروطه بود (فلامکی، ۱۳۶۷: ۳۴). شکست اهداف انقلاب مشروطه و تکرار این تجربیات در دوران پهلوی؛ موجب قیام مردم ایران و شکل‌گیری انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ شد. انقلاب اسلامی ایران طلیعه‌ای برای توجه دوباره به ابعاد گوناگون مسئله شهروندی بود و با وجود این پس از ۴ دهه تجربه جمهوری اسلامی در حوزه‌های مختلف همچنان موضوع شهروند و شهروندی دچار ابهام و خلأ نظری و موانع عملی است. فقدان تعریف جامع از شهروندی و توجه نکردن به ابعاد مختلف و بستر و لوازم شهروند مطلوب، برداشته‌های سلیقه‌ای در سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در حوزه شهروندی و از طرف دیگر سردرگمی و آشفتگی‌های هویتی؛ زمینه شکاف و کاهش همبستگی سیاسی اجتماعی با نظام جمهوری اسلامی را فراهم کرده است.

در نتیجه نیاز به نظریه‌پردازی و تولید ادبیات شهروندی برآمده از اندیشه و اسنادی است که از بستر تاریخی و هویتی ایران اسلامی استخراج شود تا به وسیله آن، ظرفیت تربیت شهروندانی کنشگر انقلابی در بستری سازگار با ساختار سیاسی جمهوری اسلامی ایران فراهم باشد. بر همین اساس مطالعه بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در جهت دستیابی به فهم ابعاد، فضائل و فضائل شهروند مطلوب نقش ویژه‌ای ایفا می‌کند. برای بررسی ابعاد و فضیلت‌های شهروند مطلوب نیازمند منابعی هستیم که بیانگر دیدگاه نظام جمهوری اسلامی باشد تا قابلیت تجویز برای سیاست‌گذاری در سطوح بالای نظام اسلامی را داشته باشد. بررسی منابع مبنای ماهیت نظام جمهوری اسلامی این قابلیت را فراهم می‌کند که این مطالعات قابلیت بهره‌برداری در سیاست‌گذاری‌های خرد و کلان نظام را از خود بروز دهند. به این منظور بررسی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که مؤید اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است و با نگاهی بلندمدت، به تشریح اصول حرکت نظام جمهوری

اسلامی ایران می‌پردازد (پورعباسی و دیگران، ۱۳۹۸: ۴)، ضرورت دارد. در حقیقت این پژوهش درصدد پاسخگویی به این سؤال است که ابعاد و فضائل شهروندی مطلوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی چیست تا در این میان با ارائه الگوی شهروندی مطلوب گامی در مسیر حل مشکلات و خلأهای حوزه شهروندی برداشته شود.

پیشینه پژوهش

در امر پیشینه و سابقه پژوهش پیرامون شهروندی تحقیقات متعددی صورت گرفته است اما با مرور پژوهش‌های متعدد عنوانی مشابه و یا پژوهشی با پاسخ به پرسش تحقیق پیش رو وجود ندارد. بر اساس متدولوژی پیشینه پژوهش، با نظر به تحقیقات مرتبط با عنوان و پرسش پژوهش به اهم کتب، پارساها و مقالات اشاره می‌کنیم.

فلسفه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای (محسن مهاجرنیا)

مهاجرنیا در این کتاب در شش محور کلی با طرح بیست سؤال اساسی بدان پاسخ داده است: روش فهم و مبانی فلسفه سیاسی، مناسبات زندگی فردی و اجتماعی، حقیقت حیات شهروندی، جایگاه حکومت و شهرداری و جهت‌گیری‌های غایی و آرمانی در فلسفه سیاسی سامان یافته است. در این کتاب دو نکته مهم در مسئله شهروندی وجود دارد: اول: مسیر قدرت در منظومه فکری و ساختاری سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای از پایین به بالا می‌باشد. دوم: از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در احراز شهروندی نوع اعتقاد دینی تفاوتی ایجاد نمی‌کند.

۷۱.

حقوق شهروندی در آراء امام خمینی و مقام معظم رهبری (علی مشهدی)

نویسنده این کتابچه تلاش کرده است بدون دخل و تصرف و تحلیل بیانات رهبران انقلاب اسلامی، آن را ذیل یک چارچوب ارائه نماید. این کتاب به لحاظ ساختاری به دو بخش کلی و گفتارهای فرعی بر اساس تقسیم‌بندی رایج مبتنی بر حقوق آزادی‌ها (حقوق مدنی و سیاسی)، حقوق برابری (حقوق اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی)، حقوق همبستگی و درنهایت حوزه‌های خاص حقوق شهروندی می‌باشد.

<p>جمهوری اسلامی ایران و شهروندی؛ مبانی و اصول (رضا عیسی نیا)</p> <p>این اثر با رویکرد فقهی به مسئله شهروندی در جمهوری اسلامی ایران پرداخته است که نتایج قابل تأملی دارد. این اثر به لحاظ رویکرد نظری و از حیث موضوعی (شهروندی در جمهوری اسلامی ایران) و رهیافتی (اندیشه سیاسی) با شناخت ملاحظات آن قابل استفاده است.</p>	
<p>وضعیت شهروندی موانع تحقق آن در ایران (رساله دکتری ملیحه شبانی)</p> <p>این پژوهش با رویکرد کاربردی به مسئله شهروندی ورود کرده است و در صدد شناسایی خلأهای تحقق شهروندی در جامعه ایران و ارائه راهکار است. پژوهش به دلیل فقدان یک چارچوب بومی، امکان خدشه‌دار کردن زاویه نگاه پژوهشگر به مسئله شهروندی ایران را به همراه می‌آورد که خلأ مهم و بخشی از دغدغه پژوهش پیش روست.</p>	<p>پایرسا</p>
<p>موانع توسعه شهروندی در ایران از مشروطیت تاکنون (پایان‌نامه مسعود مهدویان فر)</p> <p>این پایان‌نامه با رویکرد آسیب‌شناسانه به تحلیل تاریخی و شناسایی نارسایی شهروندی از گذشته تاکنون در ایران پرداخته است، این خود نقطه قوتی برای این پژوهش محسوب می‌شود و می‌تواند یک نظام مسائل و خلأهایی را در برابر پژوهشگران حوزه شهروندی قرار دهد.</p>	
<p>جایگاه انسان در تحقق الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت (فاطمه زارع)</p> <p>این اثر با بررسی جایگاه انسان در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، می‌تواند مقدمه انسان‌شناسی شهروند ایرانی اسلامی باشد. دوم اینکه چون این الگو متناسب به مجموعه نخبگانی است که با محوریت رهبر انقلاب اسلامی شکل گرفته است می‌تواند از حیث موضوعی در راستای پژوهش پیش رو باشد.</p>	
<p>دامنه شهروندی در جمهوری اسلامی ایران بر پایه نظریه شانتال موف (حسن مجیدی و همکاران)</p> <p>مبتنی بر نتایج مقاله علیرغم وسیع‌تر شدن حوزه شهروندی در جمهوری اسلامی ولی همچنان با دامنه شهروندی شانتال موف که در قالب دموکراسی رادیکال جای می‌گیرد، فاصله دارد. مطابق این دیدگاه تحقق شهروندی فرهنگی کامل در ایران به ترتیبات و</p>	<p>مقالات</p>

پیش‌نیازهای اساسی نیاز دارد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها تعمیق شهروندی در فرهنگ عمومی است.

الگوی تربیت شهروندی فضیلت‌گرای ارتباطی: الگویی برای تربیت سیاسی و اجتماعی (محسن فرمehنی فراهانی)

هدف این مقاله ارائه الگویی برای تربیت سیاسی و اجتماعی متناسب با وضعیت کشور است. این پژوهش با بررسی شانزده الگوی نظری، رویکرد "تربیت شهروندی فضیلت‌گرای ارتباطی" به عنوان رویکرد پیشنهادی برای تربیت سیاسی اجتماعی جمهوری اسلامی معرفی شده است.

شناسایی عوامل زمینه‌ساز و چالش‌های تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (جعفری و دبیری)،

این مقاله از حیث روشی و رهیافتی قابلیت بکارگیری در پژوهش پیش رو است. پژوهشگر با استخدام روش تحلیل مضمون به پرسش اصلی پژوهش که مقارن با عنوان است، پاسخ داده است.

جامعه‌پردازی در گام دوم انقلاب اسلامی با نظریه نظام انقلابی (ابراهیم سرپرست)
این اثر با ابتدا به اندیشه مقام معظم رهبری معتقد است میان انقلابیگری و نظم اجتماعی و حتی نظم سیاسی تضاد و توافری وجود ندارد، بلکه اتفاقاً از بایسته‌های شکل‌دهی به جامعه مطلوب در اندیشه‌های اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، انقلابیگری نظام اسلامی است.

تبیین نظریه مسئولیت اجتماعی جوانان در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با تأکید بر حکمرانی خوب (زین‌العابدین امینی و همکاران)

در این پژوهش به تبیین مسئولیت اجتماعی جوانان با رویکرد انقلابی پرداخته شده است. محقق ضمن ارائه تعاریفی از مسئولیت اجتماعی و حکمرانی خوب و مروری بر مهم‌ترین مفاهیم آن به تبیین بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و انقلابی بودن به عنوان لازمه تحقق حکمرانی خوب پرداخته است.

با بررسی و نقد پیشینه پژوهش، وجه حقوقی بارزترین رهیافت در پژوهش‌های حوزه شهروندی است و کمتر پژوهش‌هایی به چشم می‌خورد که با رهیافت سیاسی و فراتر از بعد حقوقی به سایر

ابعاد شهروندی بپردازد. از طرف دیگر تاکنون دانش‌های انباشته از رهیافت حقوقی قادر به ارائه راهکار عملیاتی و پاسخ به تمام نیازهای حوزه شهروندی نبوده است و تحقیقاً سند تحول قوه قضاییه و نظام مسائل مطروحه بیانگر همین مسئله است. به همین سبب باید برای رسیدن به درکی جامع از حوزه شهروندی به سایر وجوه شهروندی بپردازیم و به سمت الگویی حرکت کنیم که ضمانت اجرایی داشته باشد؛ از آنجاکه اندیشه و نظرات سیاستی رهبران انقلاب اسلامی از این قابلیت برخوردار است به این حوزه ورود پیدا کرده‌ایم؛ لذا در این مسیر به ساحت‌های مختلف دانشی بهره گرفته شده است و همچنین به عرصه سیاست نظری و هم به وجه سیاستی اندیشه مقام معظم رهبری توجه شده است. باین وجود الگوی پژوهش در سند بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی می‌تواند سرآغاز مسیری برای بهره‌گیری از آراء رهبران انقلاب اسلامی با طراحی چارچوبی با شاخص بومی سازی (اسلامی سازی و ایرانی سازی) در حوزه شهروندی باشد؛ علاوه بر این به فهم مشترک نخبگانی، انسجام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و کاهش نارسایی‌های نظری و عملی در عرصه شهروندی کمک شایانی نماید.

۱- روش‌شناسی پژوهش

روش این پژوهش تحلیل مضمون قیاسی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA است. برای دستیابی به نتیجه مفید در تحقیقات کیفی، لازم است داده‌ها به صورت روشمند مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند. تحلیل داده‌ها یک مرحله‌ی حیاتی از تحقیق کیفی است و مستلزم اقدام اساسی جهت گردآوری داده‌ها و مرتبط نمودن آن‌ها با مفاهیم انتزاعی سطح بالاتر می‌باشد.

۱-۱- ویژگی‌های تحلیل مضمون

تحلیل مضمون یکی از روش‌های پژوهشی بر روی متون است و بیشتر هنگامی کاربرد دارد که با حجم عظیمی از داده‌ها روبرو باشیم. با استفاده از این روش داده‌های متن کاهش یافته، بخش‌بندی، مقوله‌بندی و تلخیص می‌گردند و سپس به گونه‌ای بازسازی می‌شوند که مفاهیم و الگوهای موجود در متن از درون داده‌ها استخراج گردند. تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. بر خلاف روش‌های کیفی مثل تحلیل گفتمان، تحلیل محتوا، نظریه داده‌بنیاد و ... تحلیل مضمون به چارچوبی نظری که از قبل

وجود داشته باشد وابسته نیست و از آن می‌توان در چارچوب‌های نظری متفاوت و برای امور مختلف استفاده کرد. (گوهری مقدم و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۸)

۱-۲- شناسایی مضمون

هر متن یا داده دارای ایده‌ها و مفاهیمی است که در صورت فهم درست آن‌ها می‌توان ساختار و چارچوب اصلی متن را به دست آورد. مضمون یا تم دربردارنده نکته‌ای مهم درباره‌ی داده‌ها در رابطه با پرسش پژوهش است و مفهوم و معنای عمیقی از داده‌ها را بازنمایی می‌کند که حاصل کشف الگوی منظمی در روابط میان آن‌هاست. مضمون روح حاکم بر متن است که نشانه‌ی این امر تکرار مضمون در بخش‌های مختلف متن داده و در قالب کلمات و اصطلاحات مختلف است. «مضمون یک طرح و اصل عینی نظام‌مند است که در حول و حوش آن جهان نویسنده تمایل دارد خود را سازمان داده و بسط پیدا کند. اساس در آن، همان ارتباطات پنهانی است، آن هویت پنهانی و خفی که باید از پوشش ساختاری که آن را در بر گرفته است بیرون کشید و آشکار کرد. مضامین اصلی یک اثر، معماری پنهان آن را به وجود می‌آورند و باید بتوانند کلید نظام آن را به ما بدهند. مضامین غالباً در اثر بسط داده شده و از سر گرفته می‌شوند. تکرار و از سرگیری، خبر از دغدغه‌های ذهنی ناخودآگاهی نویسنده می‌دهد.» (بابک‌معین، ۱۳۹۴: ۸۶)

۱-۳- روش‌های شناخت مضامین

در شناخت مضمون توجه به برخی ویژگی‌های موجود در متن می‌تواند به شناخت مضامین یاری رساند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: توجه به کلمات تکراری، توجه به کلمات مکنون، توجه به کلمات کلیدی، مقایسه و هم‌سنجی، کاوش موضوعات مهم، جست‌وجوی اطلاعات مفقود و ... (شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۱۶۲)

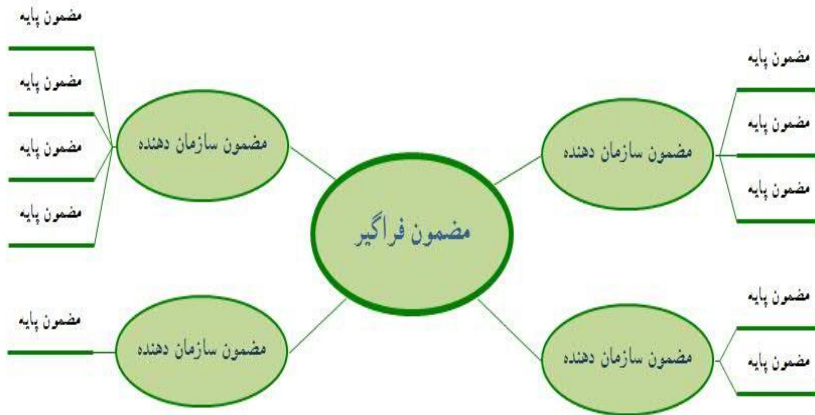
۱-۴- عناوین و طبقه‌بندی مضامین

طبقه‌بندی‌های متفاوتی از مضامین ارائه شده است، مثلاً بر اساس زمان شناخت مضمون، ماهیت مضمون در متن، سلسله‌مراتب مضمون در قالب مضامین، جایگاه مضمون در شبکه مضامین، قابلیت مشاهده مضمون در متن، منشأ شناسایی مضمون، نقش مضمون در تحلیل و تثبیت موقعیت مضمون؛ مضامین را طبقه‌بندی کرده‌اند؛ که یکی از پرکاربردترین روش‌های آن، طبقه‌بندی با توجه به جایگاه مضمون در شبکه مضامین است:

۱. فراگیر یا کانون شبکه

۲. سازمان دهنده یا واسط

۳. پایه یا نکات کلیدی متن

۱-۵- فرآیند تحلیل مضمون

برای انجام پژوهشی با روش تحلیل مضمونی سه مرحله‌ی اساسی را باید پشت سر گذاشت؛ اول تجزیه متن، سپس بررسی متن و کدگذاری و در مرحله نهایی بازسازی و تولید گزارش نهایی. برخی مثل براون و کلارک فرآیند تحلیل مضمون را در شش مرحله توضیح داده‌اند:

۱. آشنا شدن با داده‌ها، ۲. ایجاد کدهای اولیه، ۳. جستن به دنبال مضمون‌ها میان کدها، ۴. بازبینی مضمون‌ها، ۵. تعریف و نام‌گذاری مضمون‌ها، ۶. تولید گزارش نهایی (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷۷-۱۰۱)

۲. مبانی نظری

مفهوم شهروندی در عصر مدرن همواره جایگاه ثابتی در میان منازعات فکری داشته است و متفکران متعددی در این راستا به ارائه نظر پرداخته‌اند. منتسکیو مفهوم شهروندی را مجموعه‌ای از سازوکارهای اخلاقی- مدنی می‌داند که باید آن را در مفهوم روابطی که میان شهروندان حاکم است، تعریف کرد (معینی علمداری، ۱۳۸۳: ۸۷). در گفتار شهروندی و مباحث مرتبط به آن و پس از نظریات متقدمانی مانند مونتسکیو، روسو، کانت، ماکس وبر، دورکهایم، تونیس و... پیرامون مفهوم شهروندی، «توماس مارشال» از برجسته‌ترین اندیشمندانی است که به این حوزه پرداخته است. مارشال با ارائه تحلیل تاریخی- جامعه‌شناختی از مفهوم شهروندی معتقد است دایره حقوق شهروندی و اعطاء آن همراه با گسترش مجامع انسانی، گسترده می‌شود (مارشال، ۱۹۹۲: ۸).

در کنار تحلیل‌های گوناگون از مسئله شهروند و شهروندی، می‌توان از منظر فلسفی به‌طور کلی به دو پارادایم در فلسفه سیاسی غرب اشاره کرد: طبیعت‌گرایی و قرارداد. طبیعت‌گرایی بر این فرض استوار است که در طبیعت قوانین عام و جهان‌شمولی وجود دارد که فیلسوف سیاسی می‌کوشد مبتنی بر این قواعد، سیاست را تنظیم نماید. در این نظریه حقوق و تکالیف شهروندی از متن قوانین طبیعی برداشت می‌شود (کاستلز و دیویدسون، ۱۳۸۲: ۱۱۵) این رویکرد برخلاف قراردادگرایان برابری را از اصول اساسی شهروندی نمی‌داند (گای، ۱۳۸۸: ۳۱) در مقابل قراردادگرایان ماهیت شهروندی را امری جعلی و قراردادی می‌پندارند. از منظر آن‌ها، تعیین‌کننده منشأ ارزش‌های یک جامعه، قرارداد شهروندان است (کاستلز و دیویدسون، ۱۳۸۲: ۱۱۵-۱۱۶). فلسفه سیاسی لیبرالیسم بر پایه قرارداد شکل گرفته است و انسان و فردیت عنصر کانونی شهروندی است. (کالینز، ۲۰۰۶: ۶) قراردادگرایان لیبرال معتقدند که تقسیم انسان به خوب و بد غلط است؛ چون برای ارزیابی و محک زدن نگرش و کنش انسان‌ها، معیار مطلق از خوبی و بدی وجود ندارد. بر همین اساس غایت شهروندی رضایت است و نه سعادت؛ زیرا رضایت امری دست‌یافتنی است و ساماندهی حقوق و تکالیف شهروندی در جامعه باید به‌گونه‌ای باشد که رضایت شهروند را تأمین نماید. (هایک، ۱۹۹۸، ج ۲: ۳۱-۳۳)

اما در مقابل و در کنار این دو پارادایم که برخاسته از فلسفه سیاسی غرب می‌باشد، پارادایمی برخاسته از فلسفه سیاسی اسلامی است. در این پارادایم فلسفی قوام شهروندی مطلوب به دانستن حقیقت و التزام به آن است و اراده فضیلت‌مند شدن شهروند است که بنیان شهروندی در مدینه فاضله را ایجاد می‌نماید. در این الگو از شهروندی، ارزش‌های شهروندی حقوق واقعی است و دانستن و التزام به این ارزش‌هاست که فضیلت شهروندی را میسر می‌نماید. همچنین نظامی به‌عنوان نظام شهروندی مدینه فاضله وجود دارد که شهروند بر اساس خواست خود در آن وارد می‌گردد (خلوصی و نوروزی، ۱۳۹۵: ۱۴۱). فیلسوفان اسلامی فردیت و مبنا قرار گرفتن قراردادهای اجتماعی برای تشکیل جامعه و اجتماع شهروندان را مورد سؤال قرار می‌دهند. از منظر فلسفه اسلامی ثبات و نظم تنها هدف تشکیل جامعه نیست، بلکه فراتر از آن جامعه محیطی برای کسب فضیلت و کمال است و چنین محیطی باید ظرفیت تربیت شهروندان را دارا باشد. چنین محیطی ایجاب می‌کند که مبنای حقوق و از جمله مبنای تعهدات متقابل شهروند و جامعه سیاسی، فراتر از خواسته‌های مادی فرد باشد؛ بلکه می‌بایست این ارزش‌های حقوقی ریشه در سنت‌ها و

ارزش‌های واقعی و نفس‌الامری داشته باشد که از سوی یک مقام کاملاً آگاه به سعادت و شقاوت انسان ایجاد و یا اعتبار گردیده است (مصباح، ۱۳۷۷: ۹۱)

مقتضی است که برای رسیدن به هدف کمال انسان، فضیلت اصل سازمان دهنده میان شهروندان و حکومت باشد. برای رسیدن به سعادت، معرفت صحیح به سعادت از یکسو و التزام عملی به آن از سوی دیگر لازم است و جامعه زمانی می‌تواند به آن سعادت مطلوب خود برسد که شهروندان آن درک واحد از سعادت داشته باشند و همچنین به آن ملتزم باشند. حال با شناخت از روند و پارادایم‌های فلسفی در حوزه شهروندی، باید پرسید جایگاه پژوهش پیش رو کجاست؟ قلمرو اصلی پژوهش در مسئله شهروندی، نظام جمهوری اسلامی ایران است که از نظر پارادایمی تحت رویکرد فلسفه سیاسی اسلامی می‌باشد.

مسئله شهروندی و ابعاد آن بیشتر مسئله‌ای در حوزه دانشی اندیشه سیاسی اعم از فلسفه و فقه سیاسی و ... است اما ذکر این نکته لازم است که تمرکز صرف به ساحت فلسفه و فقه سیاسی و حتی فلسفه حقوقی هم برای رسیدن به الگوی مطلوب شهروندی کفایت لازم را ندارد. از این منظر بحث شهروندی در قلمرو این پژوهش مبتنی بر آراء آیت‌الله خامنه‌ای در قالب یک نظام سیاسی (نظام جمهوری اسلامی ایران) تقریر شده است و نه صرف منظومه فکری یک اندیشمند؛ لذا دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای در سند بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که در ساحت رهبری یک نظام سیاسی به ارائه نظر پرداخته‌اند مورد تبیین قرار گرفته است نه صرفاً در عرصه فقه یا فلسفه سیاسی؛ لذا برای پرهیز از تقلیل بحث به توصیف صرف در قالب الگویی نظری و مفهومی به ابعاد مختلف نظری و عملی شهروندی توجه شده است.

الف. شهروندی: شهروندی رابطه بین فرد و دولتی که فرد به آن وفادار است و به نوبه خود مستحق دریافت حمایت از آن دولت است. شهروندی به معنای وضعیت آزادی همراه با مسئولیت‌های آن است. شهروندان از حقوق، وظایف و مسئولیت‌های خاصی برخوردارند که از بیگانگان و سایر افراد غیرشهروند مقیم یک کشور سلب می‌شوند یا فقط تا حدی تسری می‌یابد. (Encyclopaedia Britannica: Citizenship). شهروند مطلوب کنشگری مشارکتی است که در برابر پدیده‌ها و رخدادهای پیرامونی همواره فعالانه عمل می‌کند. (فتحی و واحدچوکده، ۱۳۸۸: ۲۴-۲۷) بر اساس مطالعه اولیه و تعاریف این مفهوم در متون و اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای شهروند مطلوب کسی است که باروحیه، انگیزه، جهت‌گیری و کنش فعالانه خود

همواره مدافع آرمان‌ها و ارزش‌های نظام جمهوری اسلامی خواهد بود و در این مسیر جهت رسیدن به مقصود نهایی تمدن اسلامی هیچ‌گاه متوقف نخواهد شد.

ب. ابعاد شهروندی: کیملیکا و نورمن در تحلیل ابعاد شهروندی، بر سه مفهوم اصلی تأکید می‌ورزند: موقعیت حقوقی، فعالیت و مشارکت سیاسی، هویت^۱. موقعیت قانونی به عنوان وضعیت حقوقی است که توسط حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی تعریف شده است. (راولز ۱۹۷۲: ۵۴۴). فعالیت سیاسی شهروندان را به طور خاص به عنوان عوامل سیاسی در نظر می‌گیرد که به طور فعال در نهادهای سیاسی یک جامعه شرکت می‌کنند. هویت به معنای شهروندی به معنای عضویت در یک جامعه سیاسی است که منبع هویتی متمایز را تأمین می‌کند (کارنز، ۲۰۰۰: ۱۶۸). یوان هبرت و آلن سیرز^۲ به چهار بعد شهروندی می‌پردازد: (۱) بعد سیاسی (۲) بعد مدنی (۳) بعد فرهنگی (۴) بعد اجتماعی - اقتصادی. بعد سیاسی بر محور مشارکت و حق رأی شهروندان و بعد مدنی بر سبک زندگی شهروندی با اهداف آزادی‌خواهانه تأکید دارد. همچنین ابعاد فرهنگی و اقتصادی به الگوی ارتباطی فرد در موقعیت‌های اجتماعی و اقتصادی می‌پردازد. (فالکس، ۱۳۸۱: ۱۳۳)

ج. فضیلت: یکی از مؤلفه‌های شاخص و بنیادین اندیشه سیاسی، مفهوم فضیلت است که تحقق غایت سیاست وابسته به بسط و گسترش و تعمیق آن در میان انسان‌هاست. به این ترتیب جزء جدایی‌ناپذیر اندیشه سیاسی، هنجاری بودن آن است. (منوچهری و هنری، ۱۳۹۳: ۴۰۸). فضائل به معنی بایدونبایدها و هنجارهای مورد قبول می‌باشد. فضیلت خصیصه یا کیفیت مثبتی است که به صورت ذهنی از نظر اخلاقی برتر تلقی شود و بنابراین به عنوان شالوده قاعده و حضور اخلاقی خوب ارزش‌گذاری می‌شود. فضایل شخصی ویژگی‌هایی هستند که به عنوان ارتقادهنده عظمت جمعی و فردی ارزش‌گذاری می‌شوند. فضیلت یک الگوی فکری و رفتاری است که بر استانداردهای اخلاقی رفیع استوار است.

د. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در تاریخ ۲۲/۱۱/۱۳۹۷ آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر انقلاب اسلامی ایران بیانیه‌ای تحت عنوان گام دوم انقلاب اسلامی خطاب به ملت ایران صادر نمود.

ابعاد و فضیلت‌های شهروند مطلوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

1. Kymlicka, W, 2000, "Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts", in *Citizenship in Diverse Societies*, W. Kymlicka, W. Norman (eds.), Oxford: Oxford University Press, 1-41.
2. Yvonne Hebert & Alan Sears

در روش تحلیل مضمون جهت بررسی داده‌ها دو منطق استقرایی و قیاسی وجود دارد که محقق می‌تواند متناسب با ابعاد پژوهش هریک را انتخاب کند. منطق قیاسی روش تحلیل مضمون به محقق کمک می‌کند تا با یک نقشه راه و یک چارچوب تحلیلی به داده‌های انبوه ورود نماید. با توجه به حجم انبوه داده پژوهش پیش رو، به نظر می‌رسد تحلیل مضمون با رویکرد قیاسی، انتخاب مناسب‌تری در مسیر پژوهش خواهد بود؛ بر همین اساس ملاک‌گزینش مفاهیم بر مبنای الگوی تحلیلی خواهد بود که از چارچوب مفهومی و مبانی نظری گرفته شده است. در این پژوهش تلاش می‌گردد برای راهیابی به تحقیق و پاسخ به سؤال پژوهش، ابتدا با بررسی ادبیات موضوعی حول عنوان ابعاد و فضیلت‌های شهروندی و شناخت محورهای مختلف، اقدام به فیش‌برداری از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نمود. سپس با استخراج مضامین پایه از فیش‌ها، به مضامین سازمان‌دهنده دست یافت و در نهایت مضامین فراگیر (ابعاد و فضیلت) در موضوع شهروند مطلوب را معین نمود. پس‌ازاین، جهت دسترسی به مقصود تحقیق و کشف ابعاد و فضائل شهروند مطلوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را در گزارش نهایی ارائه داد. این راهی است که می‌تواند ما را به پاسخ سؤال اصلی تحقیق برساند.

۱-۳. فیش‌برداری و کدگذاری: با مطالعه بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (فایل PDF بیانیه در www.khamenei.ir, ۱۳۹۷/۱۱/۲۲) و بر اساس چارچوب تحلیلی (مبانی مفهومی و نظری)، ابتدا مطالب در حوزه شهروندی احصاء گردید. در این گام صد و چهل فیش موضوعی مرتبط استخراج گردید و پس از فراخوان در نرم‌افزار MAXQDA کدگذاری اولیه صورت گرفت. از مجموع فیش‌های کدگذاری شده از متن بیانیه، ۷۴ مضمون پایه‌ای و به تناسب آن ۷۴ فیش با درجه ارتباط بسیار زیاد منتخب شد.

ردیف فیش مضامین پایه

۱.	چپ و راست مدرنیته، از تظاهر به نشنیدن این صدای جدید و متفاوت تا تلاش گسترده و گونه‌گون برای خفه کردن آن، هرچه کردند به اجل محتوم خود نزدیک‌تر شدند	تقابل چپ و راست مدرن با حقوق آحاد ملت ایران
۲.	انقلاب اسلامی همچون پدیده‌ای زنده و بارآوده، همواره دارای انعطاف و آماده‌ی تصحیح خطاهای خویش است.	آمادگی مردم ایران برای اصلاحات مسیر انقلاب

اسلامی		
خلاقیت و ابتکار عمل مردم انقلابی در ترکیب جمهوریت و اسلامیت	انقلابیون اسلامی بدون سرمشق و تجربه آغاز کردند و ترکیب جمهوریت و اسلامیت و ابزارهای تشکیل و پیشرفت آن، جز با هدایت الهی و قلب نورانی و اندیشه‌ی بزرگ امام خمینی، به دست نیامد؛ و این نخستین درخشش انقلاب بود	۳.
نقش ملت در مبارزه با استبداد تشکیل حکومت مردمی و مردم‌سالاری	(ملت) رژیم ننگین سلطنت استبدادی را به حکومت مردمی و مردم‌سالاری تبدیل کرد و عنصر اراده‌ی ملی را که جان‌مایه‌ی پیشرفت همه‌جانبه و حقیقی است در کانون مدیریت کشور وارد کرد	۴.
اهمیت حمایت قوانین و سیاست در حمایت از قشر نیازمند	غفلت از قشرهای نیازمند حمایت، به هیچ‌رو موردقبول نیست. این سخنان در قالب سیاست‌ها و قوانین، بارها تکرار شده است	۵.
اهمیت آزادی اجتماعی به عنوان حق عمومی برای آحاد جامعه	استقلال ملی به معنی آزادی ملت و حکومت از تحمیل و زورگویی قدرت‌های سلطه‌گر جهان است؛ و آزادی اجتماعی به معنای حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه‌ی افراد جامعه است؛ و این هر دو از جمله‌ی ارزش‌های اسلامی‌اند و این هر دو عطیه‌ی الهی به انسان‌هایند و هیچ‌کدام تفضّل حکومت‌ها به مردم نیستند. حکومت‌ها موظف به تأمین این دواند	۶.
لزوم پرهیز از تحریف آزادی در تقابل با قانون، اخلاق، ارزش الهی	آزادی نباید در تقابل با اخلاق و قانون و ارزش‌های الهی و حقوق عمومی تعریف شود	۷.
لزوم حراست همه‌جانبه از استقلال و آزادی افراد و ملت	استقلال و آزادی کنونی ایران اسلامی، دستاورد، بلکه خون‌آوردِ صدها هزار انسان والا و شجاع و فداکار است. همه -مخصوصاً دولت جمهوری اسلامی موظف به	۸.

	حراست از آن با همه‌ی وجودند	
۹.	انقلاب اسلامی همچون پدیده‌ای زنده و بااراده، همواره دارای انعطاف و آماده‌ی تصحیح خطاهای خویش است، اما تجدیدنظرپذیر و اهل انفعال نیست	رویکرد فعالانه و پایبندی مردمی به جوهره انقلاب اسلامی
۱۰.	دهه‌های آینده دهه شماسست و شما باید که باید کارآزموده و پُرانگیزه از انقلاب خود حراست کنید	لزوم حراست از انقلاب اسلامی
۱۱.	مشارکت مردمی را در مسائل سیاسی مانند انتخابات، مقابله با فتنه‌های داخلی، حضور در صحنه‌های ملی و استکبارستیزی به اوج رسانید	مشارکت مردمی در عرصه‌های عمومی
۱۲.	البته عدالت مورد انتظار در جمهوری اسلامی که مایل است پیرو حکومت علوی شناخته شود، بسی برتر از این‌ها است و چشم امید برای اجرای آن به شما جوان‌ها است	اهمیت و لزوم مشارکت جوانان در تحقق عدالت
۱۳.	محصول تلاش چهل‌ساله، اکنون برابر چشم ما است: کشور و ملتی مستقل، آزاد، مقتدر، با عزت، متدین، پیشرفته در علم، ...، سرآمد در گسترش خدمات اجتماعی، سرآمد در انگیزه‌های جهادی میان جوانان، سرآمد در جمعیت جوان کارآمد و بسی ویژگی‌های افتخارآمیز دیگر که همگی محصول انقلاب و نتیجه‌ی جهت‌گیری‌های انقلابی و جهادی است	جهت‌گیری و کنش انقلابی و جهادی شهروندان عامل کسب دستاوردهای ملی
۱۴.	ایران مقتدر، امروز هم مانند آغاز انقلاب با چالش‌های مستکبران روبه‌رو است، اما با تفاوتی کاملاً معنی‌دار. اگر آن روز چالش با آمریکا بر سر کوتاه کردن دست عمال بیگانه یا تعطیلی سفارت رژیم صهیونیستی در تهران یا رسوا کردن لانه‌ی جاسوسی بود، امروز چالش بر سر حضور ایران مقتدر در مرزهای رژیم صهیونیستی و	ارتقاء سطح مواجهه انقلاب ملت ایران با چالش مستکبران

	برچیدن بساط نفوذ نامشروع آمریکا از منطقه‌ی غرب آسیا و حمایت جمهوری اسلامی از مبارزات مجاهدان فلسطینی در قلب سرزمین‌های اشغالی و دفاع از پرچم برافراشته‌ی حزب‌الله و مقاومت در سراسر این منطقه است	
لزوم مشارکت جوانان در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و بین‌المللی	مدیران جوان، کارگزاران جوان، اندیشمندان جوان، فعالان جوان، در همه‌ی میدان‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و بین‌المللی و نیز در عرصه‌های دین و اخلاق و معنویت و عدالت، باید شانه‌های خود را به زیر بار مسئولیت دهند	۱۵
لزوم جهش در پیشرفت مادی و معنوی کشور	بسیاری از این ظرفیت‌ها با غفلت دست‌اندرکاران تاکنون بی‌استفاده یا کم‌استفاده مانده است. همت‌های بلند و انگیزه‌های جوان و انقلابی، خواهند توانست آن‌ها را فعال و در پیشرفت مادی و معنوی کشور به معنی واقعی جهش ایجاد کنند	۱۶
لزوم مشارکت جوانان مؤمن در فعال‌سازی ظرفیت‌های طبیعی و انسانی	ایران از نظر ظرفیت‌های استفاده‌نشده‌ی طبیعی و انسانی در رتبه‌ی اوّل جهان است. بی‌شک شما جوانان مؤمن و پُر تلاش خواهید توانست این عیب بزرگ را برطرف کنید. دهه‌ی دوّم چشم‌انداز، باید زمان تمرکز بر بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و نیز ظرفیت‌های استفاده‌نشده باشد	۱۷
لزوم مشارکت در شکستن محاصره تبلیغاتی دشمن	شما جوانان باید پیش‌گام در شکستن این محاصره‌ی تبلیغاتی باشید. ... این نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد شما است	۱۸
لزوم تداوم جهاد علمی برای جبران عقب‌ماندگی و مسئولیت‌پذیری جوانان و اصحاب علم	ما هنوز از قله‌های دانش جهان بسیار عقیم؛ باید به قله‌ها دست یابیم. باید از مرزهای کنونی دانش در مهم‌ترین رشته‌ها عبور کنیم... اینک مطالبه‌ی عمومی من از شما جوانان آن است که این راه را با احساس مسئولیت بیشتر	۱۹

	و همچون یک جهاد در پیش گیرید	
۲۰	شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛ این، بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق چندانی نخواهد یافت	لزوم جهاد و تلاش و مشارکت نهادهای اجتماعی در ارتقاء اخلاق و معنویت
۲۱	با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق، به شیوه‌ی معقول بستیزند و خلاصه اجازه ندهند که جهنمی‌ها مردم را با زور و فریب، جهنمی کنند	مبارزه معقول با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق
۲۲	هم‌اکنون تهاجم روزافزون دشمنان به دل‌های پاک جوانان و نوجوانان و حتی نونهالان با بهره‌گیری از این ابزارهای (رسانه‌ای) را به چشم خود می‌بینیم. دستگاه‌های مسئول حکومتی در این باره وظایفی سنگین بر عهده دارند که باید هوشمندانه و کاملاً مسئولانه صورت گیرد؛ و این البته به معنی رفع مسئولیت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست	مسئولیت اشخاص و نهاد مدنی در حفاظت اخلاقی و معنوی نوجوان، جوان و نونهالان
۲۳	با این همه اینجانب به جوانان عزیزی که آینده‌ی کشور، چشم‌انتظار آن‌ها است صریحاً می‌گویم آنچه تاکنون شده با آنچه باید می‌شده و بشود، دارای فاصله‌ای ژرف است	لزوم مشارکت جوانان در آینده‌سازی ج.ا و تحقق عدالت
۲۴	در جمهوری اسلامی ... اما تبعیض در توزیع منابع عمومی و میدان دادن به ویژه‌خواری و مدارا با فریب‌گران اقتصادی که همه به بی‌عدالتی می‌انجامد، به شدت ممنوع است	لزوم پرهیز از ویژه‌خواری و مدارا با فریب‌گران اقتصاد
۲۵	تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زبان‌های بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است؛ مقابله با آن، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه می‌طلبد که باز چشم امید در آن به	لزوم جهاد جوانان در مقابله با سبک زندگی غربی

	شما جوان‌ها است	
۲۶	اینک وارد دومین مرحله‌ی خودسازی و جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی شده است	اهتمام تاریخی انقلاب اسلامی به خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی
۲۷	درودی از اعماق دل بر این ملت؛ بر نسلی که آغاز کرد و ادامه داد و بر نسلی که اینک وارد فرایند بزرگ و جهانی‌چهل سال دوم می‌شود	نقش نسل‌های پیشین و آینده در شروع و تداوم انقلاب اسلامی
۲۸	آن روز که جهان میان شرق و غرب مادی تقسیم شده بود و کسی گمان یک نهضت بزرگ دینی را نمی‌برد، انقلاب اسلامی ایران، با قدرت و شکوه پا به میدان نهاد	افق جهانی انقلاب اسلامی
۲۹	آن روز که جهان میان شرق و غرب مادی تقسیم شده بود و کسی گمان یک نهضت بزرگ دینی را نمی‌برد، انقلاب اسلامی ایران، با قدرت و شکوه پا به میدان نهاد	انقلاب اسلامی یک نهضت دینی در جهان مادی و قیام انقلابی ملت ایران در برابر جهان مادی
۳۰	شعارهای جهانی این انقلاب دینی ... هرگز بی‌مصرف و بی‌فایده نخواهند شد، زیرا فطرت بشر در همه‌ی عصرها با آن سرشته است. آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت، برادری، هیچ‌یک به یک نسل و یک جامعه مربوط نیست	جهانی بودن ارزش‌های انقلاب اسلامی و عدم دلزدگی از این چشم‌انداز
۳۱	آرمان بزرگ (انقلاب) ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فداه) است، نزدیک کنید	اهتمام به تحقق تمدن نوین اسلامی به عنوان آرمان اسلامی
۳۲	دهه‌های آینده دهه‌های شما است و شما باید که باید کارآزموده و پُرانگیزه از انقلاب خود حراست کنید و آن را هرچه بیشتر به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین	لزوم زمینه‌سازی ظهور ولایت عظمی به عنوان آرمان انقلاب اسلامی

	اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فداه) است، نزدیک کنید	
۳۳	گام نخست، رژیم ننگین سلطنت استبدادی را به حکومت مردمی و مردم سالاری تبدیل کرد و عنصر اراده‌ی ملی را که جان‌مایه‌ی پیشرفت همه‌جانبه و حقیقی کشور است در کانون مدیریت کشور وارد کرد	عنصر اراده‌ی ملی جان‌مایه‌ی پیشرفت همه‌جانبه و حقیقی کشور
۳۴	مشارکت مردمی را در مسائل سیاسی مانند انتخابات، مقابله با فتنه‌های داخلی، حضور در صحنه‌های ملی و استکبارستیزی به اوج رسانید	لزوم مشارکت شهروندی در مسائل سیاسی ملی و جهانی
۳۵	باید ... نگاه انقلابی و روحیه‌ی انقلابی و عمل جهادی را به کار بندند و ایران عزیز را الگوی کامل نظام پیشرفته‌ی اسلامی بسازند	اهتمام به تبدیل ایران به الگوی کامل نظام پیشرفته اسلامی
۳۶	اکنون نزدیک به دو دهه است که رستاخیز علمی در کشور آغاز شده و با سرعتی که برای ناظران جهانی غافلگیرکننده بود - یعنی یازده برابر شتاب رشد متوسط علم در جهان- به پیش رفته است	لزوم اتخاذ نگاه جهانی در عرصه کسب علم
۳۷	عدالت در صدر هدف‌های اولیه‌ی همه‌ی بعثت‌های الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است	ارزش جهانی و فرا تاریخی عدالت
۳۸	تنها انقلابی است که یک چله‌ی پُرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه‌ی وسوسه‌هایی که غیرقابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده است	مقاومت در برابر وسوسه‌های خیانت به آرمان
۳۹	انقلاب اسلامی... به هیچ بهانه‌ای از ارزش‌هایش که بحمدالله با ایمان دینی مردم آمیخته است، فاصله نمی‌گیرد	لزوم حفظ ارزش‌های دینی در اصلاحات درونی انقلاب اسلامی

<p>ایمان اسلامی و اصل ما می‌توانیم عامل عزت و پیشرفت ایران در عرصه</p>	<p>مدیریت‌های جهادی الهام گرفته از ایمان اسلامی و اعتقاد به اصل «ما می‌توانیم» که امام به همه‌ی ما آموخت، ایران را به عزت و پیشرفت در همه‌ی عرصه‌ها رسانید</p>	<p>۴۰</p>
<p>توأمانی مجاهدت جوانان در میدان‌های سخت با ذکر و دعا و ایثار</p>	<p>مجاهدت‌های جوانان در میدان‌های سخت ازجمله دفاع مقدّس، با ذکر و دعا و روحیه‌ی برادری و ایثار همراه شد و ماجراهای صدر اسلام را زنده و نمایان در برابر چشم همه نهاد</p>	<p>۴۱</p>
<p>احساس وظیفه دینی عامل ازخودگذشتگی و جهادگری</p>	<p>پدران و مادران و همسران با احساس وظیفه‌ی دینی از عزیزان خود که به جبهه‌های گوناگون جهاد می‌شتافتند دل‌کنند و سپس، آنگاه که با پیکر خون‌آلود یا جسم آسیب‌دیده‌ی آنان روبه‌رو شدند، مصیبت را با شکر همراه کردند</p>	<p>۴۲</p>
<p>فضیلت شکرگزاری در مواجهه با مصائب جبهه جهاد</p>	<p>پدران و مادران و همسران با احساس وظیفه‌ی دینی از عزیزان خود که به جبهه‌های گوناگون جهاد می‌شتافتند دل‌کنند و سپس، آنگاه که با پیکر خون‌آلود یا جسم آسیب‌دیده‌ی آنان روبه‌رو شدند، مصیبت را با شکر همراه کردند</p>	<p>۴۳</p>
<p>اهمیت مشارکت آئینی در اعتکاف، نماز، حج، روزه‌داری، در پیاده‌روی زیارت و مراسم‌های دینی</p>	<p>صف نوبت برای اعتکاف ... برای اردوهای جهادی و جهاد سازندگی و بسیج سازندگی از هزاران جوان داوطلب و فداکار آکنده شد. نماز و حج و روزه‌داری و پیاده‌روی زیارت و مراسم گوناگون دینی و انفاقات و صدقات واجب و مستحب در همه‌جا به‌ویژه میان جوانان روتق یافت و تا امروز، روزه‌روز بیشتر و باکیفیت‌تر شده است</p>	<p>۴۴</p>
<p>پرورش امید و مبارزه با یاس آفرینی ریشه‌ای‌ترین</p>	<p>شما جوانان باید پیش‌گام در شکستن این محاصره‌ی تبلیغاتی باشید. در خود و دیگران نهال امید به آینده را</p>	<p>۴۵</p>

<p>جهاد شهروندان</p>	<p>پرورش دهید. ترس و نومیدي را از خود و ديگران برانيد. اين نخستين و ريشه‌اي ترين جهاد شما است</p>
<p>لزوم خودشناسی و اعتماد به نفس ملی در حماسه‌آفرینی آینده سازی کشور</p>	<p>۴۶ دنیا به جوان ایرانی و پایداری ایرانی و ابتکارهای ایرانی، در بسیاری از عرصه‌ها با چشم تکریم و احترام می‌نگرد. قدر خود را بدانید و با قوت خداداد، به سوی آینده خیز بردارید و حماسه بیافرینید</p>
<p>لزوم شکرگزاری و قدردانی نسبت به دستاوردهای علمی کشور</p>	<p>۴۷ ما با وجود شنا در جهت مخالف جریان دشمن ساز، به رکوردهای بزرگ دست یافته‌ایم و این نعمت بزرگی است که به خاطر آن باید خدا را سپاس گفت</p>
<p>لزوم رعایت و پرورش ارزش‌های معنوی و فضیلت‌های اخلاقی</p>	<p>۴۸ معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند</p>
<p>نقش شعور معنوی و وجدان اخلاقی در رشد جامعه</p>	<p>۴۹ شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد</p>
<p>لزوم فعال‌سازی ظرفیت‌ها برای پیشرفت در تولید و اقتصاد ملی</p>	<p>۵۰ دهه‌ی دوم چشم‌انداز، باید زمان تمرکز بر بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و نیز ظرفیت‌های استفاده نشده باشد و پیشرفت کشور از جمله در بخش تولید و اقتصاد ملی ارتقاء یابد</p>
<p>اهتمام به مصرف به اندازه و بی اسراف</p>	<p>۵۱ تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت و توزیع عدالت‌محور و مصرف به اندازه و بی اسراف و مناسبات مدیریتی خردمندانه است</p>
<p>لزوم دانش بنیان بودن و مردمی کردن اقتصاد</p>	<p>۵۲ درونزایی اقتصاد کشور، موگد شدن و دانش بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدّی گری نکردن دولت،</p>

	برون‌گرایی با استفاده از ظرفیت‌هایی که قبلاً به آن اشاره شد، بخش‌های مهمی این راه‌حل‌ها است	
اهمیت کسب ثروت توسط شهروندان جمهوری اسلامی	در جمهوری اسلامی کسب ثروت نه تنها جرم نیست که مورد تشویق نیز هست	۵۳
صیانت از کرامت خود (ملت ایران)	انقلاب ملت ایران تنها انقلابی است ... در برابر همه‌ی وسوسه‌هایی که غیرقابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده است	۵۴
مشارکت اجتماعی در کمک‌رسانی و نیکوکاری	مشارکت مردمی را در موضوعات اجتماعی مانند کمک‌رسانی‌ها و فعالیت‌های نیکوکاری که از پیش از انقلاب آغاز شده بود، افزایش چشمگیر داد	۵۵
مسابقه خدمت‌رسانی شهروندان در حوادث طبیعی و کمبود اجتماعی	پس از انقلاب، مردم در مسابقه‌ی خدمت‌رسانی در حوادث طبیعی و کمبودهای اجتماعی مشتاقانه شرکت می‌کنند	۵۶
مشارکت اجتماعی در عرصه اردوهای جهادی، جهاد و بسیج‌سازندگی	صف نوبت برای اعتکاف از هزاران جوان و استاد و دانشجو و زن و مرد و صف نوبت برای اردوهای جهادی و جهاد سازندگی و بسیج سازندگی از هزاران جوان داوطلب و فداکار آکنده شد	۵۷
اهمیت نیکوکاری و حمایت از نیازمندان	همچنین غفلت از قشرهای نیازمند حمایت، به هیچ‌رو موردقبول نیست. این سخنان در قالب سیاست‌ها و قوانین، بارها تکرار شده است، ولی برای اجرای شایسته‌ی آن چشم امید به شما جوان‌ها است	۵۸
اهمیت و اراده ملی در قیام و انقلاب و حفظ آرمان‌ها	از میان همه‌ی ملت‌های زیر ستم، کمتر ملتی به انقلاب همت می‌گمارد؛ و در میان ملت‌هایی که به پا خاسته و انقلاب کرده‌اند، کمتر دیده‌شده که توانسته باشند کار را به نهایت رسانده و به جز تغییر حکومت‌ها، آرمان‌های	۵۹

	انقلابی را حفظ کرده باشند	
۶۰	انقلاب پُرشکوه ملت ایران که بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چلّه‌ی پُرافتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه‌ی وسوسه‌هایی که غیرقابل مقاومت به نظر می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده است	صیانت ملت ایران از اصالت شعارهای خود
۶۱	آن روز که جهان میان شرق و غرب مادی تقسیم شده بود و کسی گمان یک نهضت بزرگ دینی را نمی‌برد، انقلاب اسلامی ایران، با قدرت و شکوه پا به میدان نهاد؛ چهارچوب‌ها را شکست؛ کهنگی کلیشه‌ها را به رخ دنیا کشید؛ دین و دنیا را در کنار هم مطرح کرد و آغاز عصر جدیدی را اعلام نمود	چارچوب شکنی و کلیشه زدایی ملت ایران در جهان مادی
۶۲	هرگاه دل‌زدگی (از ارزش‌ها) پیش‌آمده، از روی گردانی مسئولان از این ارزش‌های دینی بوده است و نه از پایبندی به آن‌ها و کوشش برای تحقق آنها.	سنجش مسئولان بر اساس ارزش‌های دینی جهانی
۶۳	انقلاب اسلامی همچون پدیده‌ای زنده و بااراده، همواره دارای انعطاف و آماده‌ی تصحیح خطاهای خویش است، اما تجدیدنظرپذیر و اهل انفعال نیست. به نقدها حساسیت مثبت نشان می‌دهد و آن را نعمت خدا و هشدار به صاحبان حرف‌های بی‌عمل می‌شمارد	نقدپذیری و نقادی شهروندان و مسئولان انقلاب اسلامی
۶۴	انقلاب اسلامی پس از نظام‌سازی، به رکود و خموشی دچار نشده و نمی‌شود و میان جوشش انقلابی و نظم سیاسی و اجتماعی تضاد و ناسازگاری نمی‌بیند، بلکه از نظریه‌ی نظام انقلابی تا ابد دفاع می‌کند	لزوم دفاع ابدی از نظریه نظام انقلابی
۶۵	بی‌شک فاصله‌ی میان بایدها و واقعیت‌ها، همواره	دغدغه و تلاش

وجدان‌های آرمان‌خواه را عذاب داده و می‌دهد، اما این، فاصله‌ای طی شدنی است و در چهل سال گذشته در مواردی بارها طی شده است و بی‌شک در آینده، با حضور نسل جوان مؤمن و دانا و پُرانگیزه، با قدرت بیشتر طی خواهد شد	
برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت؛ اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ‌ها به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت	۶۶
دشمنان انقلاب با انگیزه‌ای قوی، تحریف و دروغ‌پردازی درباره‌ی گذشته و حتی زمان حال را دنبال می‌کنند و از پول و همه‌ی ابزارها برای آن بهره می‌گیرند	۶۷
حساسیت به القائات فکری و عقیدتی دشمن	
مبارزه ملت انقلابی با تحقیر و عقب‌ماندگی و عامل پیشرفت سریع	
انقلاب به یک انحطاط تاریخی پایان داد و کشور که در دوران پهلوی و قاجار به شدت تحقیر شده و به شدت عقب‌مانده بود، در مسیر پیشرفت سریع قرار گرفت	۶۸
در تمام این چهل سال، تسلیم‌ناپذیری و صیانت و پاسداری از انقلاب و عظمت و هیبت الهی آن و گردن برافراشته‌ی آن در مقابل دولت‌های متکبر و مستکبر، خصوصیات شناخته‌شده‌ی ایران و ایرانی به ویژه جوانان این مرز و بوم به شمار می‌رفته است	۶۹
فضیلت شهروند ایرانی در تسلیم‌ناپذیری در برابر استکبار جهانی و صیانت از انقلاب اسلامی	
جوانان باید شانه‌های خود را به زیر بار مسئولیت دهند، از تجربه‌ها و عبرت‌های گذشته بهره گیرند، نگاه انقلابی و روحیه‌ی انقلابی و عمل جهادی را به کار بندند و ایران عزیز را الگوی کامل نظام پیشرفته‌ی اسلامی بسازند	۷۰
نگاه و روحیه انقلابی و عمل جهادی در جهت مشارکت	
خبرهای دروغ، تحلیل‌های مغرضانه، وارونه نشان دادن	۷۱
پرهیز از سوءاستفاده آزادی	

	<p>واقعیت‌ها، پنهان کردن جلوه‌های امیدبخش، بزرگ کردن عیوب کوچک و کوچک نشان دادن یا انکار محسنات بزرگ، برنامه‌ی همیشگی هزاران رسانه‌ی صوتی و تصویری و اینترنتی دشمنان ملت ایران است؛ و البته دنباله‌های آنان در داخل کشور نیز قابل مشاهده‌اند که با استفاده از آزادی‌ها در خدمت دشمن حرکت می‌کنند</p>	
<p>اهمیت شناخت توطئه دشمن در ارائه تاریخ عدالت</p>	<p>جمهوری اسلامی ایران در این راه گام‌های بلندی برداشته است که قبلاً بدان اشاره‌ای کوتاه رفت؛ و البته در توضیح و تشریح آن باید کارهای بیشتری صورت گیرد و توطئه‌ی واژگونه‌نمایی و لااقل سکوت و پنهان‌سازی که اکنون برنامه‌ی جدی دشمنان انقلاب است، خشتی گردد</p>	<p>۷۲</p>
<p>لزوم مشارکت در کاهش فاصله واقعیت تا مطلوب</p>	<p>«با این همه اینجانب به جوانان عزیزی که آینده‌ی کشور، چشم‌انتظار آن‌ها است صریحاً می‌گویم آنچه تاکنون شده با آنچه باید می‌شده و بشود، دارای فاصله‌ای ژرف است»</p>	<p>۷۳</p>
<p>اهمیت جهاد همه‌جانبه و هوشمند در تقابل با سبک زندگی غربی در ایران</p>	<p>تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیان‌های بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است؛ مقابله با آن، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه می‌طلبد که باز چشم امید در آن به شما جوان‌ها است</p>	<p>۷۴</p>

۲-۳. **دسته‌بندی و نام‌گذاری مضامین** : در این مرحله مضامین پایه‌ای احصاء شده در مرحله قبل، با توجه به ارتباط و همبستگی بین آنها دسته‌بندی شده و مطابق چارچوب مفهومی و نظری هفت مضمون سازمان دهنده و دو مضمون فراگیر تولید و نام‌گذاری گردید. در ذیل مضمون فراگیر ابعاد شهروندی با سه مضمون سازمان دهنده بعد حقوقی، بعد سیاسی و بعد هویتی دسته‌بندی شد و همچنین ذیل مضمون فراگیر فضیلت شهروندی چهار مضمون سازمان دهنده اخلاقی و معنوی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی احصاء شد.

۳-۳. گزارش و تحلیل یافته‌ها: پس از طی مراحل تبدیل متن به جملات و نیز به مضامین، دسته‌بندی و نام‌گذاری مضامین سازمان دهنده و فراگیر، در این مرحله به مفصل‌بندی دوباره و جدید و در نهایت تولید گزارش نهایی خواهیم پرداخت. در ادامه به جهت انسجام بحث، دسته‌بندی مضامین و گزارش نهایی در توالی یکدیگر ارائه خواهد شد.

۳-۳-۱. مضمون فراگیر ابعاد شهروند مطلوب

مضامین پایه	مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده
تقابل چپ و راست مدرن با حقوق آحاد ملت ایران آمادگی مردم ایران برای اصلاحات انقلاب اسلامی خلاقیت و ابتکار عمل مردم انقلابی در ترکیب جمهوریت و اسلامیت نقش ملت در مبارزه با استبداد تشکیل حکومت مردمی و مردم‌سالاری اهمیت حمایت قوانین و سیاست از قشر نیازمند پرهیز از تحریف آزادی در تقابل با حقوق عمومی، قانون، اخلاق، ارزش الهی لزوم حراست هم‌جانبه از استقلال و آزادی افراد و ملت	حقوقی	ابعاد شهروند مطلوب
رویکرد فعالانه و پایبندی شهروندان به جوهره انقلاب اسلامی لزوم مشارکت جوانان مؤمن در فعال‌سازی ظرفیت‌های طبیعی و انسانی اهمیت و لزوم مشارکت جوانان در تحقق عدالت ارتقاء سطح مواجهه انقلاب ملت ایران با چالش مستکبران جهت‌گیری و کنش انقلابی شهروندان عامل کسب دستاوردهای ملی لزوم مشارکت جوانان در عرصه‌های عمومی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و بین‌المللی	سیاسی	

<p>لزوم تداوم جهاد علمی برای جبران عقب‌ماندگی و مسئولیت‌پذیری جوانان و اصحاب علم مسئولیت اشخاص و نهاد مدنی در حفاظت اخلاقی و معنوی نوجوان، جوان و نونهالان لزوم پرهیز از ویژه خواری و مدارا با فریبگران اقتصاد لزوم جهاد جوانان در مقابله با سبک زندگی غربی</p>		
<p>اهتمام تاریخی انقلاب اسلامی به خودسازی، جامعه پردازی و تمدن سازی نقش نسل‌های پیشین و آینده در شروع و تداوم انقلاب اسلامی جهانی بودن ارزش‌های انقلاب اسلامی و عدم دلزدگی از این چشم‌انداز انقلاب اسلامی یک نهضت دینی و قیام ملی در برابر جهان مادی اهتمام به تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی ظهور ولایت عظمی به عنوان آرمان انقلاب اسلامی مشارکت شهروندی در مسائل سیاسی ملی و جهانی اهتمام به تبدیل ایران به الگوی کامل نظام پیشرفته اسلامی لزوم اتخاذ نگاه جهانی در عرصه کسب علم</p>	<p>هویت</p>	

ابعاد شهروندی یکی از دو مضمون فراگیر در پژوهش حاضر از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است که خود از سه مضمون سازمان دهنده حقوقی، سیاسی، هویتی تشکیل شده است. موقعیت و وضعیت حقوقی شهروند توسط حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی تعریف می‌شود. در اینجا، شهروند شخص حقوقی آزاد است که مطابق قانون عمل کند و حق ادعای حمایت از قانون را دارد. موقعیت قانونی و حقوقی بر عضویت در آمدن کامل یک فرد در یک جامعه سیاسی و خاص اشاره دارد.

- بعد قانونی و حقوقی

در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی رویکرد تکلیف مداری نسبت به حقوق شهروندی پررنگ‌تر

است زیرا ماهیت و هسته اصلی آن فراخوان به جوانان و سایر ملت به پیشرفت نظام جمهوری اسلامی ایران است و مقام و جایگاه این بیانیه بر عمل فراگیر برای جبران گذشته و تلاش جهادی برای آینده است اما این سخن بدین معنا نیست که میان حق و تکلیف تناظر وجود ندارد؛ علاوه بر این در اسناد و ساختار نظام جمهوری اسلامی به حقوق شهروندی به عنوان امری مستقل در تناظر با تکالیف پرداخته شده است. در فلسفه سیاسی اسلامی اگر سخن از تکلیف به میان می‌آید باید توجه داشت که بازگشت این تکالیف به حق است و انسان در پرتو انجام تکالیف خود، حقوقش ادا می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۴۱)؛ به عبارت دیگر انجام تکالیف شهروندی به منزله دفاع از حق است و راه ایفای حقوق شهروندی در کنش شهروندی تداوم می‌یابد. مشارکت، حقوق و مسئولیت‌های شهروندی اجزاء اصلی مفهوم شهروندی هستند، و بدون آنها شهروندی به موضوعی بدون محتوا تبدیل خواهد شد. در این میان حقوق شهروندی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. حقوق شهروندی در الگوهای مختلف آن ممکن است نسبت به تکالیف از اهمیت اولیه یا ثانویه برخوردار باشد اما بدون حقوق اولیه و حداقلی، فرد از شهروندی و انسانیت ساقط خواهد شد. با این توضیحات در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نقطه نظرانی از بعد حقوقی وجود دارد که بسیار مهم است.

. پیرامون منشأ و ریشه حقوق شهروندی رویکردهای مختلف و پاسخ‌های متفاوتی وجود دارد و هر نظام سیاسی بر اساس ماهیت، اهداف، ارزش‌ها و هنجارهای خود، مبنا و مؤلفه‌های متفاوتی را برای حقوق و موقعیت شهروندی به رسمیت می‌شناسد و تعریف ویژه‌ای از آن ارائه می‌دهد. بدین ترتیب مشخصاً در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی حقوق اولیه شهروندی مبنای الهی دارد و مبتنی بر فطرت انسانی است. به تعبیر دیگر حقوق اولیه شهروندی مانند حق تعیین سرنوشت، استقلال و آزادی به‌عنوان پایه‌ای‌ترین حقوق انسانی یک عطیه است و مشروعیت الهی دارد که هیچ نهاد و قانونی نه تنها حق محرومیت و مانعیت آن را برای شهروند ندارد بلکه موظف به تضمین آنهاست.

موقعیت قانونی و حقوقی بر عضویت در آمدن کامل یک فرد در یک جامعه سیاسی و خاص اشاره دارد. در اینجا، شهروند شخص حقوقی آزاد است که مطابق قانون عمل کند و حق ادعای حمایت از قانون را دارد. حقوق شهروندی مجموعه‌ای از مصونیت‌ها، آزادی و مطالبات است که فرد در موقعیت شهروندی صاحب آن می‌شود. موقعیت و وضعیت حقوقی شهروند از نظر ماهیت و موضوع به انواع مختلفی تقسیم می‌شود که مهمترین آنها مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی است که در بیانیه گام دوم به ابعاد مختلف آن اشاره شده است. در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی یکی از مؤلفه‌های موقعیت حقوقی شهروند حق تعیین سرنوشت است که از مصادیق مهم آن تعیین ساختار سیاسی و نظام متناسب با حقوق شهروندی می‌باشد؛ به عبارت دیگر برخورداری از ساختاری که حقوق شهروندی را صیانت کند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. به همین جهت مردم ایران ساختاری را انتخاب کرده‌اند که با دو رکن جمهوریت و اسلامیت تضمین‌کننده حقوق آنان باشد زیرا تجربه و زیست تاریخی مردم ایران نشان داده است که چپ و راست مدرنیته، تلاش‌های زیادی برای نقض حقوق شهروند ایرانی انجام داده‌اند (رک: ایزدی، رضایی پناه، ۱۳۹۲: ۶۹).

آیت‌الله خامنه‌ای در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی جایگاه و موقعیت شهروندی را در چهار سطح تبیین می‌کند که شهروند در تعیین ساختار حقوقی نظام جمهوری اسلامی نقش بسیار مهمی دارد. سطح اول: مبارزه با ساختار غیرقانونی و بی‌تناسب با موقعیت حقوقی شهروندی (مبارزه با ساختار استبدادی و سلطنتی پهلوی)، سطح دوم: تشکیل نظام مبتنی بر خواست شهروندی (حکومت مردمی و مردم‌سالاری)، سطح سوم: خلاقیت و ابتکار عمل در ترکیب محتوا و شکل حکومت (در ترکیب جمهوریت و اسلامیت)، سطح چهارم: حفظ و تداوم نظام که این چهار سطح در چارچوب حقوقی شهروندی در تعیین ماهیت قانونی و حقوقی یک نظام مفصل‌بندی می‌شود. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی سطح موقعیت حقوقی شهروندی را فراتر از ساقط کردن یک ساختار و تشکیل یک حکومت مردمی و مردم‌سالاری می‌داند. بعد حقوقی شهروند مطلوب به او این جایگاه را می‌دهد که در تداوم این نظام هم حق حفظ و حراست و همچنین حق اصلاح ساختار را داشته باشد و این یک راهبرد مهم محسوب می‌شود (امینی و مبینی، ۱۳۹۸: ۴۰). این راهبرد تضمین‌کننده حقوق مدنی، سیاسی و فرهنگی - اجتماعی شهروندی می‌باشد زیرا راه ایفای حقوق شهروندی در کنش شهروندی تداوم می‌یابد.

تأکید در حراست از آزادی و استقلال همه‌جانبه و مداوم به‌عنوان دو مؤلفه مبنایی حقوق شهروندی^۱، نشان از اهمیت و جایگاه والای موقعیت حقوقی شهروندی دارد؛ بدین معنا که لازمه شهروند مطلوب

۱. هدایتی، فریفته (۱۳۹۸)، گفت‌وگوهای رسانه‌ای بیانیه گام دوم انقلاب: استقلال و آزادی، - سرویس پژوهش

حفظ استقلال و آزادی و عدم تحریف آن در تداوم انقلاب اسلامی است. تأکید بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بر دو حق بنیادین استقلال و آزادی بدین دلیل است که این دو پشتوانه انقلاب و زمینه‌ساز دفاع محکم از انقلاب است. مهمترین رکن در دو حق آزادی و استقلال، شناخت و بینش صحیح، ارزش تلقی کردن آن و تلاش مستمر برای دفاع از حقوق شهروندی می‌باشد.

- بعد سیاسی

بر اساس چارچوب مفهومی، موقعیت حقوقی شهروندی حدود و دامنه کنشگری سیاسی را مشخص خواهد کرد و طبعاً مشخصه اصلی کنشگری در عرصه عمومی، مشارکت محسوب می‌شود؛ به عبارت دیگر استیفای حقوق شهروندی در گرو مشارکت سیاسی است و صلاحیت و کمال شهروندی در عمل به تکلیف و مشارکت فعالانه اوست (محمدی فر و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۴۹). مشارکت فرایندی آموزشی و مدنی جهت شرکت در مناسبات اجتماعی و سیاسی است. مشارکت زمانی معنا می‌یابد که از روی مسئولیت‌پذیری نسبت به موضوع و امر معین‌شده، با اراده و اختیار و بصورت آگاهانه و داوطلبانه انجام گیرد. مشارکت شهروندی دارای جوانب و ابعاد مختلفی است از جمله: گستره مشارکت، هدف و انگیزه مشارکت، شیوه و سطوح مشارکت. جایگاه والای حقوقی شهروند در انقلاب اسلامی، حیطه و دامنه کنشگری شهروندان را بسیار گسترش داد؛ در حقیقت وقتی جایگاه و موقعیت یک شهروند از تشکیل و بنیان یک نظام تا حفظ و گسترش آن امتداد می‌یابد، پهنه مشارکت شهروندی گسترده‌تر می‌شود. در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی انگیزه و هدف مشارکت سیاسی فراتر از بعد فردگرایانه و مادی با رویکرد متعالی به مشارکت می‌نگرد. شهروند انقلاب اسلامی با هدف رشد و تعالی خود و اجتماع اقدام به مشارکت می‌کند و یک تعامل دوسویه میان سطح فردی و ملی برقرار می‌کند. تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی (عدالت، آزادی، استقلال، پیشرفت، احیای امر دین در سیاست و ...) یک مسئولیت جمعی برای آحاد شهروندان است و اگر انگیزه و هدف مشارکت شهروند انقلاب اسلامی خارج از این چارچوب باشد نقض غرض شهروندی است.

در شیوه و نوع مشارکت طبقه‌بندی‌های مختلفی ارائه شده است و در بیانیه گام دوم به انواع مشارکت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، علمی و سیاسی اشاره شده است که در این مجال به مشارکت سیاسی می‌پردازیم. ماهیت مشارکت سیاسی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ارتقاء مسائل، کیفیت و سطوح مشارکت است. به صورت کلان مهم‌ترین اهداف مشارکت سیاسی در

گام دوم انقلاب اسلامی حراست و پیشبرد و تحقق آرمان‌های انقلاب اسلامی است. استقلال، آزادی، عدالت و استکبارستیزی از ارکان و آرمان‌های مهم انقلاب اسلامی است. بازطراحی و روزآمدی برنامه‌های دشمن در ایجاد فتنه‌های داخلی جهت بی‌اهمیت کردن و یا تحریف آرمان‌های انقلاب اسلامی، لزوم و اهمیت مشارکت فعال در جهت حفظ و حراست از ارزش‌ها و آرمان را افزایش می‌دهد. طبعاً نظام جمهوری اسلامی ایران بدون آرمان‌های مذکور یک نظام تهی و فاقد وجاهت است. در نتیجه مشارکت سیاسی در گام دوم انقلاب اسلامی نیازمند هوشمندی و درک درست از مسائل ملی و بین‌المللی و ارتقاء سطح مشارکت در جهت استمرار و تحقق آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی است.

ارنشتاین در مقاله‌ای با عنوان «نردبان مشارکت شهروندان یک گونه‌شناسی از سطح مشارکت را متشکل از سه سطح و ۸ درجه مطرح کرد که هر پله مربوط به میزان قدرت شهروندان است که می‌تواند از عدم مشارکت، مشارکت حداقلی تا مشارکت واقعی در رفتار شهروندان را در برگیرد (ارنشتاین، ۱۹۶۹: ۲۱۶). گستره مشارکت و انتظارات و تکالیف سیاسی شهروندان که در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ذکر شده است هیچ‌سختی با مشارکت حداقلی ندارد و تنها با مشارکت حداکثری و فعال است که به منصف ظهور می‌رسد. به عبارت دیگر محور اصلی بعد سیاسی شهروند مطلوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، مشارکت جهادگونه و انقلابی است. به این معنا که شهروند مطلوب کسی است که با بینش ایمانی، جهت‌گیری انقلابی و کنش جهادی همواره مدافع آرمان‌ها و ارزش‌های نظام جمهوری اسلامی خواهد بود (یوسفی، ۱۳۹۷: ۲۹۴) و در مسیر پیشرفت کشور با مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فعالانه در عرصه‌های عمومی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و بین‌المللی مشارکت کند (امینی، ردایی و ساده، ۱۳۹۸: ۱۳۲).

- بعد هویتی

از ابعاد دیگر شهروندی که اهمیت بسیار زیادی دارد، بعد هویتی است. هویت به عنوان زیربنا، چرخ‌دنده و محرک می‌تواند عامل پویایی شهروندان و سوق‌دهنده به مشارکت فعال در زندگی سیاسی باشد. از منظر آیت‌الله خامنه‌ای اسلام و مسلمانی، عمق و ریشه تاریخی، انقلاب اسلامی سه عنصر تشکیل‌دهنده هویت شهروندی است (بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، ۲۲ / ۳ / ۱۳۹۶). در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، هویت ایرانی با انقلاب گره خورده است و آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب بخشی از هویت شهروند ایرانی مسلمان است. در دیدگاه ایشان انقلاب علاوه بر یک مفهوم، یک

مسیر است که در حال دگرگونی تدریجی است و تا اكمال تمامی اهداف و آرمان‌های آن تداوم دارد (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۵/۶، ۱۳۷۸/۶/۲۴)؛ بنابراین انقلاب اسلامی، هویت و داستان مشترک تمامی نسل‌هاست چه آنان که شروع کرده‌اند و چه آنان که باید آن را تداوم بخشند؛ علاوه بر این خیر عمومی در حفظ و گسترش اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی است و شهروند مطلوب ایرانی برای کسب سعادت خود باید در مسیر خیر عمومی قرار گیرد و این موضوع برای تمامی نسل‌ها مشترک است.

با نگاهی ماهوی به مضامین بیانیه گام دوم می‌توان این پیام را برداشت کرد که کنش‌های سیاسی در سطوح مختلف هویتی (فروملی، فراملی و جهانی) و چه در عرصه داخلی و یا بین‌المللی بدون داشتن عناصر هویتی، امری ناقص و قابل تشکیک است. از لوازم دیگر این سخن این است که نگاه و عمق فکری شهروند مطلوب باید جهانی باشد و در مرزهای خود متوقف نشود. عنصر مرز در بعد هویتی شهروند مطلوب جایگاه ثانویه دارد؛ به این دلیل که ارزش‌های انقلاب اسلامی و چشم‌انداز آن، جهانی و منطبق بر فطرت انسانی است. انقلاب اسلامی فراتر از یک حادثه تاریخی و پدیده سیاسی صرف بوده است و دارای ماهیتی فراملی، جهان‌شمول و الهام‌بخش است (نادری، پیرانی، ۱۳۹۹: ۳۱۸) اهتمام شهروند مطلوب برای تبدیل شدن ایران به الگوی کامل نظام پیشرفته اسلامی بعد هویت ملی را نشان می‌دهد و از طرف دیگر اهتمام به تحقق تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی ظهور ولایت عظمی به عنوان آرمان انقلاب اسلامی بعد فراملی بودن هویت شهروند مطلوب را متذکر می‌شود؛ اهتمام تاریخی انقلاب اسلامی به عنوان پایه هویتی شهروند، تمدن سازی است.

۲-۳-۳. مضمون فضائل شهروند مطلوب

مضمین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
مقاومت در برابر وسوسه‌های خیانت به آرمان حفظ ارزش‌های دینی در اصلاحات درونی انقلاب اسلامی ایمان اسلامی و اصل ما می‌توانیم عامل عزت و پیشرفت ایران توأمانی مجاهدت جوانان در میدان‌های سخت با ذکر و دعا و ایثار	اخلاقی و معنوی	فضائل شهروند مطلوب

<p>مشارکت آئینی در اعتکاف، نماز، حج، روزه‌داری، پیاده‌روی اربعین و مراسم‌های دینی فضیلت شکرگزاری در مواجهه با مصائب جبهه جهاد و پیشرفت علمی پرورش امید و مبارزه با یاس آفرینی ریشه‌ای‌ترین جهاد شهروندان خودشناسی و اعتمادبه‌نفس ملی در آینده سازی کشور رعایت و پرورش ارزش‌های معنوی و فضیلت‌های اخلاقی</p>		
<p>حراست از اصالت شعار و آرمان‌های انقلاب اسلامی (استقلال و آزادی کشور) چارچوب شکنی و کلیشه زدایی ملت ایران در جهان مادی تقدیرپذیری و نقادی شهروندان و مسئولان انقلاب اسلامی سنجش مسئولان بر اساس ارزش‌های دینی جهانی لزوم دفاع ابدی از نظریه نظام انقلابی لزوم شناخت تاریخی و تجربی جهت پیشبرد آرمان‌های جمعی ایستادگی و تسلیم‌ناپذیری در برابر استکبار جهانی نگاه و روحیه انقلابی و عمل جهادی در جهت مشارکت پرهیز از سوءاستفاده آزادی شناخت توطئه دشمن در ارائه تاریخ عدالت مشارکت در کاهش فاصله واقعیت تا مطلوب جهاد همه‌جانبه و هوشمند در تقابل با سبک زندگی غربی در ایران</p>	<p>سیاسی</p>	
<p>لزوم فعال‌سازی ظرفیت‌ها برای پیشرفت در تولید و اقتصاد ملی اهتمام به مصرف به‌اندازه و عدم اسراف لزوم دانش‌بنیان بودن و مردمی کردن اقتصاد اهمیت کسب ثروت توسط شهروندان جمهوری اسلامی</p>	<p>اقتصادی</p>	

صیانت از کرامت خود (ملت ایران) مشارکت اجتماعی در کمک‌رسانی و نیکوکاری مسابقه خدمت‌رسانی شهروندان در حوادث طبیعی و کمبود اجتماعی اهمیت نیکوکاری و حمایت از نیازمندان	اجتماعی	
---	---------	--

فضیلت شهروندی یکی از دو مضمون فراگیر در پژوهش حاضر از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است که خود از چهار مضمون سازمان دهنده فضیلت اخلاقی و معنوی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تشکیل شده است.

متفکران در حوزه نظریات اخلاقی، دسته‌بندی مختلفی را طرح کرده‌اند اما به‌طور مشترک اغلب به دو سؤال پاسخ داده‌اند: اول اینکه به زیستن و زندگی خوب برای انسان کدام است؛ دیگر اینکه آدمیان چگونه باید عمل کنند یا رفتار مناسب با این مسئله را از چه طریق به دست آورند (پاپکین، ۱۳۸۵: ۸). پاسخ به این دو سؤال سرآغاز مکاتب متعددی مانند لذت‌گرا، سعادت‌گرا، فضیلت‌گرا، وظیفه‌گرا شد.

جایگاه فلسفی و ایدئولوژیک نظام جمهوری اسلامی ایران در میان مکاتب اخلاقی خود مبحث مفصلی است که از دایره پژوهش خارج است اما گرچه در جمهوری اسلامی بر اهمیت فضیلت و لزوم تلاش در جهت کسب آن تأکید فراوان شده است، اما نمی‌توان آن را یک مکتب فضیلت‌گرای صرف قلمداد کرد چراکه آموزه‌های دین مبین اسلام با عنایت به امیال و گرایش‌های فطری انسان‌ها به‌هیچ‌وجه گرایش ذاتی انسان به لذت را نفی نکرده است لیکن با معرفی مصداق واقعی این میل درونی، انسان‌ها را به سمت کسب لذت‌های جاویدان و پایدار ترغیب کرده و از این میل در جهت سوق دادن انسان‌ها به سمت فضایل و کمالات انسانی استفاده کرده است. از طرفی راه رسیدن به سعادت کسب فضیلت است و در این مسیر انسان تکلیف مدار وظیفه کسب فضیلت‌ها جهت تحقق سعادت حقیقی را بر عهده دارد. از این جهت فضیلت‌مندی یک از مؤلفه‌های مهم برای شهروند جمهوری اسلامی است.

فضیلت اخلاقی و معنوی: در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، اخلاق و معنویت امر زیربنایی و اصیل و جهت دهنده تمامی حرکت‌های اجتماعی و فردی است و هدایت‌گر جامعه به سمت رشد

و پیشرفت می‌باشد. فضیلت اخلاقی و معنوی همچون روح حاکم و امر غالب بر زندگی فردی و اجتماعی عمل می‌کنند و همه عرصه‌ها و لایه‌های زندگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ به عبارت دیگر فضائل درونی و بیرونی یا فردی و اجتماعی پیوستگی وجود دارد و مشخصاً اگر فضیلت اخلاقی و معنوی در سطح فردی و درونی ظهور نکند، در سطح برونی (اجتماعی و ملی) تجلی نمی‌یابد. مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی مهم‌ترین فضیلت‌ها در سطح فردی (ایمان، توکل، خودشناسی، رعایت و پرورش ارزش‌های درونی) در سطح اجتماعی (ایثار، جهاد، مشارکت آئینی) در سطح ملی (اعتماد به نفس ملی، امید و مبارزه با یاس، مقاومت در برابر خیانت به آرمان و اعتقاد به توانایی ملی) می‌باشد. فضائل اخلاقی و معنوی فضائل عامی و بنیادینی هستند که همواره هدایت‌گر و مکمل فضائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می‌باشند؛ از همین رو میان امر اخلاقی و امر سیاسی پیوند وجود دارد (صدر، ۱۳۸۳: ۱۷).

فضیلت سیاسی: فضیلت در عرصه عمل رخ می‌دهد و قابلیت رشد وجود دارد و فضیلت سیاسی در کنش و مشارکت سیاسی به منصف ظهور می‌رسد. فضیلت دارای سطوح مختلفی است و افرادی که تمرین فضیلت می‌کنند ممکن است اشتباه کنند، برای این است که عبرت گرفتن مهم است و تجربه‌مندی بخشی از فرایند فضیلت‌مندی است. لزوم شناخت تاریخی و تجربی جهت پیشبرد آرمان‌های جمعی و شناخت توطئه دشمن دو فضیلت مهم سیاسی است که در حوزه شناختی و تجربی به دست می‌آیند. حراست از اصالت شعار و آرمان‌های انقلاب اسلامی، دفاع از نظریه انقلابی و عمل جهادی و مشارکت در کاهش فاصله واقعیت تا مطلوب از مهم‌ترین فضائل سیاسی شهروندی در سطح ملی است و ایستادگی و تسلیم‌ناپذیری در برابر استکبار جهانی و جهاد همه‌جانبه و هوشمند در تقابل با سبک زندگی غربی از مهم‌ترین فضائل سیاسی در سطح کنشگری جهانی می‌باشد.

فضیلت اقتصادی: جامعه عرصه پیشرفت و ترقی شهروندی محسوب می‌شود و مشارکت در عرصه‌های مختلف از جمله اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی بیانگر فضیلت‌مندی شهروند است. فضیلت اقتصادی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نمایانگر توانایی، ریل‌گذاری و ارزیابی شهروند در عرصه اقتصادی است. اهتمام به رفتارهای فردی اقتصادی از جمله توجه ویژه به الگوی مصرف و اهمیت کسب ثروت و همچنین مشارکت در حوزه جمعی و ملی مانند لزوم فعال‌سازی ظرفیت‌ها برای پیشرفت اقتصادی از مهم‌ترین فضیلت‌های اقتصادی شهروندی است.

فضیلت اجتماعی: به معنای رشد یافتگی در روابط اجتماعی با سایر انسان‌هاست به طوری که در

رفتارهای انسان با دیگران نوعی بلوغ و پروردگی و تربیت‌شدگی دیده شود. فضیلت‌های اجتماعی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی دربارهٔ مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتارهایی است که شهروندان را در مشارکت جامعه یاری می‌کند و به آنان هویت می‌دهد؛ فضیلت اجتماعی هم مهارت است و هم مسئولیت نسبت به صیانت از کرامت خود و جامعه و خدمت به سایر شهروندان. مبتنی بر بیانیه فضیلت اجتماعی و مشارکت شهروندی در سایه الگوی سبک زندگی ایرانی اسلامی معنا می‌یابد و ارزشمندی آن هویدا می‌گردد. فضیلت اجتماعی در جامعه ساری و جاری است و با نوعی دانایی عمومی همراه است و در شرایط خاص به ویژه حوادث طبیعی و کمبود اجتماعی اهمیت آن بیشتر می‌شود.

نتیجه‌گیری

بررسی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با توجه به جایگاه این بیانیه به عنوان راهبرد و نقشه راه آینده، نتایج قابل توجهی را در حوزه شهروندی در پی داشت. با توجه ماهیت مضامین بیانیه می‌توان به این جمع‌بندی رسید که در کنار ساختار و کارگزار، برای گذر از وضع موجود به وضع مطلوب انقلاب اسلامی، نیازمند شهروندی فضیلت‌مند هستیم که نقش اساسی در تداوم مسیر آینده نظام جمهوری اسلامی دارد و این پژوهش در صدد بود تا ویژگی، ابعاد و بایسته‌های شهروند مطلوب که قابلیت پیمودن این مسیر را دارا باشد را تبیین کند.

پیگیری اهداف انقلاب اسلامی در حوزه‌های سخت و نرم، از طریق اقدام شهروندان مطابق فضایل مطلوب شهروندی و اقتضائات زمینه‌ای ممکن می‌شود و این مهم نیز باید با سطوح معینی از آموزش تأمین و تقویت شود. بنابراین، پیمودن فاصلهٔ واقعیت تا آرمان، جز با آموزش‌های شهروندی و مدنی جامعه عمل نمی‌پوشد. طی این مسیر به پشتوانه‌های نظری، مهارتی و انگیزشی مختلفی نیاز دارد. شهروند انقلابی باید قادر بر شناخت امور عمومی و سیاسی و حقیقت انقلاب اسلامی باشد تا بتواند در قبال تهدید و تحریف آن ایستادگی کند. این مهم باید از طریق آموزش مدنی با ارتقای بینش و سطح تحلیل سیاسی عمومی همراه شود. بر این اساس، آموزش مدنی لازمهٔ انتقال و ترویج فرهنگ و ارزش‌های اساسی در سطح عمومی و به نسل‌های آینده است. به لحاظ عملی نیز کارآزمودگی و پرائگماتیسم برای برآوردن اهداف انقلاب اسلامی و پیش رفتن در مسیر تمدن نوین اسلامی، باید مستظهر به آموزش مدنی و تربیت سیاسی متناسب با این مسیر باشد. بنابراین، در مجموع، افزایش توان شهروند انقلابی برای جهاد همه‌جانبه و هوشمندانهٔ خود، که شامل عرصه‌های سیاسی - اجتماعی و فرهنگی نیز می‌شود، با پرداختن مناسب به مقولهٔ

آموزش شهروندی قابل دستیازی است.

یکی دیگر از یافته‌های این پژوهش ارتقاء ابعاد شهروندی نسبت به چند دهه پس از انقلاب اسلامی است. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به دنبال تربیت شهروندان و کنشگرانی است که نظم سیاسی جدید را در درون نظام جمهوری اسلامی ایران ایجاد نماید. برقراری خوانش میان سند بیانیه گام دوم با اسنادی همچون سند الگوی پیشرفت و سند تحول نظام آموزش می‌تواند الگوی کامل‌تری از نظام محتوایی و رفتاری در حوزه شهروندی با هدف فوق ارائه دهد؛ اما اگر خوانشی میان الگوی شهروندی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با نگاه ساختاری آیت‌الله خامنه‌ای برقرار کنیم به نتیجه بسیار مهمی می‌رسیم و آن این است که شهروند مطلوب یک مؤلفه راهبردی است که می‌تواند جمهوری اسلامی را وارد الگوهای ساختاری نوین نماید. نگاه ساختاری آیت‌الله خامنه‌ای در پنج مرحله «انقلاب اسلامی»، «نظام اسلامی»، «دولت اسلامی»، «جامعه اسلامی» و «تمدن نوین اسلامی» تعریف شده است. از دیدگاه ایشان جمهوری اسلامی ایران در راه تشکیل دولت اسلامی است. از منظر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای انقلاب اسلامی یک مسیر و فرایند است که تا تشکیل نظم سیاسی جدید مبتنی بر آرمان‌های انقلاب ۵۷ و زمینه‌ساز تمدن اسلامی تداوم دارد.

ایشان جمهوری اسلامی ایران را گام اول یک پازل می‌داند و در سطح دولت‌سازی است و جامعه اسلامی و تمدن اسلامی دو گام دیگر است که آرمان‌های جمهوری اسلامی محسوب می‌شود که بناسست شهروند مؤمن انقلابی این مسیر را تسهیل نماید و نظام سیاسی جدید را فراهم سازد. ایشان بهترین گام برای رسیدن به الگوهای نوین نظم سیاسی را تربیت شهروندانی در طراز انقلاب می‌داند که به‌عنوان نیروهای پیشگام، جامعه و ساختار را متحول نماید. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که جامعه هدف اصلی آن جوانان و به‌واژه‌ای عام‌تر شهروندان مطلوب بوده‌اند، مؤید همین نظر است. در پژوهش حاضر دو مضمون فراگیر ابعاد و فضیلت‌های شهروند مطلوب به دست آمد. در مضمون فراگیر ابعاد شهروند مطلوب، از سه مضمون سازمان دهنده حقوقی، سیاسی و هویتی شد؛ که به‌طورکلی موقعیت حقوقی شهروند مطلوب جمهوری اسلامی ایران این اجازه را به او می‌دهد که از تشکیل و بنیان یک نظام تا حفظ و گسترش آن، مشارکت فعالانه سیاسی داشته باشد و چارچوب هویتی خود را فراتر از مرزهای خود ببیند. هویت ملی و فراملی شهروند مطلوب موجب می‌شود که ایشان افق مشارکت خود را تا سطح جهانی گسترش دهد و نقشی در موقعیت ایجاد تمدن نوین اسلامی و زمینه‌سازی ظهور حضرت ولیعصر (عج الله) ایفا نماید.

منابع

امینی سابق، زین العابدین و ردایی، هادی و ساده، احسان، (۱۳۹۸)، «تبیین نظریه مسئولیت اجتماعی جوانان در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با تأکید بر حکمرانی خوب»، نشریه مدیریت کسب و کار، دوره ۱۱، شماره ۴۳.

امینی، سیدجواد، مبینی، محمد، (۱۳۹۸)، «تبیین مفهوم راهبردی نظریه نظام انقلابی در جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی، پاییز، دوره ۸، شماره ۳۰.

آیت‌الله خامنه‌ای، (۱۳۹۷/۱۱/۲۲)، «سند «بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»»، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir

آیت‌الله خامنه‌ای، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir

ایزدی، رجب، رضایی پناه، امیر، (۱۳۹۲)، «مبانی اجتماعی و اقتصادی تحول در گفتمان‌های سیاسی مسلط در جمهوری اسلامی ایران»، جستارهای سیاسی معاصر، زمستان، دوره ۴، شماره ۱۰.

بابک معین، مرتضی، (۱۳۹۴)، «مفهوم مضمون و آسیب‌شناسی نقد مضمونی»، پژوهش‌های ادب و زبان فرانسه، پاییز و زمستان، دوره ۲، شماره ۴.

بشیریه، حسین، (۱۳۸۰)، موانع توسعه سیاسی در ایران، تهران، گام نو.

پاپکین، ریچارد، استرول، آروم، (۱۳۸۵)، کلیات فلسفه، ترجمه: جلال‌الدین مجتوبی، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

پورعباسی، عطاءالله، امامی رضوی، سید حسن، خیری، زهرا، نقوی الحسینی، سلماز سادات، لاریجانی، باقر، (۱۳۹۸)، «تبیین جایگاه بیانیه گام دوم انقلاب در اسناد سیاستی جمهوری اسلامی ایران و الگوی

پیاپی‌سازی مفاهیم آن در نظام آموزش عالی سلامت»، طب و تزکیه، پاییز، دوره ۲۸، شماره ۳.

جعفری، علی اصغر، دبیری، علی اکبر، (۱۳۹۹)، «شناسایی عوامل زمینه‌ساز و چالش‌های تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، زمستان، دوره ۱۰،

شماره ۳۷.

جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۵)، حق و تکلیف در اسلام، قم، نشر اسرا.

خلوصی، محمدحسین و نوروزی، محمدجواد، (۱۳۹۵)، «بررسی تطبیقی مبنای شهروندی در فلسفه سیاسی (کلاسیک، مدرن و اسلامی)»، فصلنامه حکومت اسلامی، پاییز، دوره ۲۱، شماره ۸۱.

زارع، فاطمه، (۱۳۹۵)، جایگاه انسان در تحقق الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، به راهنمایی دکتر امیر

روشن، دانشگاه یزد.

سرپرست، ابراهیم، (۱۳۹۸)، «جامعه پردازی در گام دوم انقلاب اسلامی با نظریه نظام انقلابی»، فصلنامه نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، مهرماه، دوره ۹، شماره ۲.
شیانی، ملیحه، (۱۳۸۲)، وضعیت شهروندی موانع تحقق آن در ایران، استاد راهنما: محمد عبداللہی، دانشگاه علامه طباطبائی.

شیانی، ملیحه، (۱۳۸۱)، «مباحث بنیادی شهروندی و رفاه اجتماعی، مجله‌ی رفاه اجتماعی»، تابستان، دوره ۱، شماره ۴.

شیخ‌زاده، محمد و همکاران، (۱۳۹۱)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، اندیشه مدیریت راهبردی، پاییز و زمستان، دوره ۵، شماره ۲.
صدرآ، علیرضا، (۱۳۸۳)، «تعامل اخلاق و سیاست»، فصلنامه علوم سیاسی، آبان، دوره ۷، شماره ۲۶.
عبسی نیا، رضا، (۱۳۹۴)، جمهوری اسلامی ایران و شهروندی: مبانی و اصول، تهران، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

فالکس، کیث، (۱۳۸۱)، شهروندی، ترجمه: محمدتقی دلفروز، تهران، انتشارات کویر.
فتحی و اجارگاه، کورش و واحد چوکده، سکینه، (۱۳۸۸)، آموزش شهروندی در مدارس، تهران، نشر آیین.
فرمهبینی فراهانی، محسن، (۱۳۹۵)، «الگوی تربیت شهروندی فضیلت‌گرای ارتباطی: الگویی برای تربیت سیاسی و اجتماعی، نشریه در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی»، شهریور، دوره ۲۴، شماره ۳۱.
فکوهی، ناصر، (۱۳۸۳)، انسان‌شناسی شهری، تهران، نشر نی.

فلامکی، محمد منصور، (۱۳۳۷)، فارابی و سیر شهروندی در ایران، تهران، نشر نقره.
قادری، حاتم، (۱۳۷۹)، «شهروند خوب؛ انسان خوب»، نشریه پیام آبادگران، شماره نهم.
قاسمی، محسن، انصاری، باقر و مشهدی، علی، (۱۳۹۲)، حقوق شهروندی در آراء امام خمینی و مقام معظم رهبری، تهران، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات ریاست جمهوری.

قانون اساسی مشروطه، مصوبه ۱۳۲۴، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران، فایل PDF.
کاستلز، استفان، دیویدسون، آلیستر، (۱۳۸۲)، مهاجرت و شهروندی، ترجمه: فرامرزی تقی لو، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

گای، ماری، (۱۳۸۸)، شهروند در تاریخ اندیشه غرب، ترجمه دکتر عباس باقری، تهران، انتشارات فرزانه روز.
گوهری مقدم، ابوذر؛ فیضی، رضا؛ باباهادی، محمدباقر، (۱۳۹۷)، «بررسی مفهوم هویت و منافع ملی و

رابطه بین آن‌ها در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، «امنیت ملی، تابستان، دوره هشتم، شماره ۲۸.

مجیدی، حسن، صالحی، وثیق محمدرضا، آلمه جوقی، علی اکبریور، (۱۴۰۰)، «دامنه شهروندی در جمهوری اسلامی ایران بر پایه نظریه شانن‌تال موف»، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، بهار، دوره سوم، شماره هفتم.

محمدی فر، نجات، شهرام نیا، امیرمسعود، مسعودنیا، حسین، حاتمی، عباس، (۱۳۹۶)، «بررسی رابطه میان استیفای حقوق شهروندی با نوع مشارکت سیاسی در شهر اصفهان»، جامعه‌شناسی کاربردی، تیرماه، دوره ۲۸، شماره ۶۶.

مصباح، محمدتقی، (۱۳۷۷)، حقوق و سیاست در قرآن، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. معینی علمداری، جهانگیر، (۱۳۸۳)، «تأویل و شهروندی»، کتاب ماه علوم اجتماعی، شهریور، دوره ۷، شماره ۱۱.

منوچهری عباس، هنری، یدالله، (۱۳۹۳)، «فضیلت مدنی در اندیشه عرفانی مولانا جلال‌الدین محمد بلخی»، فصلنامه سیاست، شهریور، دوره دوم، شماره ۴۴.

مهاجرنیا، محسن، (۱۳۹۳)، فلسفه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، تهران، انتشارات فرهنگ و اندیشه اسلامی. مهدویان فر، مسعود، (۱۳۹۱)، موانع توسعه شهروندی در ایران از مشروطیت تاکنون، استاد راهنما: محمدعلی توانا، دانشگاه یزد.

نادری، مهدی، پیرانی، شهره، (۱۳۹۹)، «راهبردهای پیشرو در پساچهل سالگی انقلاب اسلامی (تبیین بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)»، دانش سیاسی، بهار و تابستان، سال ۱۶، شماره ۳۱.

هدایتی، فریفته، (۱۳۹۸)، «گفتمان سازی رسانه‌ای بیانیه گام دوم انقلاب؛ استقلال و آزادی»، سرویس پژوهش وبسایت خبرگزاری صداوسیما، لینک

<https://www.iribnews.ir/00CUmo>، آخرین بازدید ۱۴۰۱/۱۱/۸.

یوسفی خرایم، محمد، (۱۳۹۷)، «پیشران‌های تحقق عدالت اجتماعی به عنوان یکی از محورهای بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ایران»، مدیریت راهبردی و آینده‌پژوهی، اسفند، دوره ۱، شماره ۲.

Encyclopaedia Britannica: Citizenship in

<https://www.britannica.com/topic/citizenship>.

Braun, Virginia; Victoria Clarke (2006). "Using thematic analysis in psychology". *Qualitative Research in Psychology*, 3, pp 77- 101.

available online at:

https://www.researchgate.net/publication/235356393_Using_Thematic_Analysis_in_Psychology.

Carens, J. H, 2000, *Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*, Oxford: Oxford University Press

Heater, D, 2003, *A Brief History of Citizenship*, New York: New York University Press

Kymlicka, W, 2000, "Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts", in *Citizenship in Diverse Societies*, W. Kymlicka, W. Norman (eds.), Oxford: Oxford University Press, 1–41.

Rawls, J. 1972, *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.

Marshall, T.H (1992), *Citizenship and social class*, London: Pluto Press.

Collins, Susan D. (2006), *Aristotle and the Rediscovery of Citizenship*, New York: Cambridge University Press.

Hayek, Friedrich (1998), *Law, Legislation and Liberty*, London: Routledge.